

ОЛЕСЬ БАБІЙ

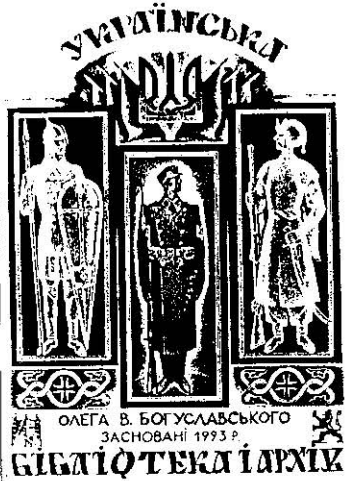
ВІЛЬЯМ ШЕКСПІР

ЖИТТЯ І ТВОРЧИСТЬ

Накладом
Видавництва „УКРАЇНСЬКЕ ЖИТТЯ“

Чікаго, 1965.

ОЛЕСЬ БАБІЙ

ВІЛЬЯМ ШЕКСПІР

ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ

—●—
diasporiana.org.ua

Накладом
Видавництва „УКРАЇНСЬКЕ ЖИТТЯ“

Чикаго, 1965. р.

Матковському перекладачу
Кірило Августу Варт-
мовському на спомина
Олесе Гробіш

ЗАМІСТЬ ПЕРЕДМОВИ

В 1964 р. англійський нарід, а з ним усі культурні народи відмічають чотириста ліття від дня народження великого драматурга Вільяма Шекспіра, тому і ми українці повинні відмітити ті роковини, тим паче, що багато творів Шекспіра перекладено на українську мову.

Перед кількома роками українська преса в Англії помістила фотознімки гуртка українських дітей, що купалися в річці Ей-гон, коло містечка Стретфорду. Якщо лиха доля загнала дочок і синів соняшної України аж до мрячної Англії та до інших англомовних країн, то вже і з тої причини варто згадати найбільшого драматурга англійської країни та усвідомити українцям вигнанням, чому то на правду небуденний випадок, що українські діти, Грицьки, Федьки, Ганнусі і Оксани купаються в тій ріці, в котрій не раз купався Шекспір.

ЖИТТЄПИС ВІЛЬЯМА ШЕКСПІРА

З давнього-давна в Англії, в графстві Ворвік у містечках і селах жили родини ремісників, купців, фермерів, яких предки були воївниками, тому звались шейкспірами (ті, що трясуть списами). Один із тих Шекспірів Ришард, хоча не вмів читати, ані писати, дістав титул шляхтича. Син Ришарда Джан оселився в селі Сніттерфільді, оженився з селянкою зі села Вільмекоу Марією Арден, що дістала від батька п'ятдесят акрів землі. Марія Арден була дуже релігійна, працьовита, господарна, і при її допомозі Джан Шекспір збагатів, купив у містечку Стретфорді аж чотири дома. Тоді Джан Шекспір переселився з родиною до Стретфорду, декілька років торгував фермерськими продуктами, потім вовняними і шкіряними виробами, рукавницями, поясами, калитками, а по якомусь часі став власником гарбарні та м'ясарні.

В тій купецькій родині дня 23-го квітня 1564 року, як третій з восьмерох дітей, вродився хлопчик, якого охрестили в церкві св. Тройці і дали йому ім'я Вільям.

У судових архівах містечка Стретфорду досі збереглися два документи, в котрих запротоковано, що Джан Шекспір був покараний судом гривною одного шілінга за ту провину, що з його стайні гноївка з-під свиней і овець витікала на вулицю. Другий раз суд судив Джана Шекспіра з тієї причини, що сектанти „пуритани” заскаржили його до суду за те, що він не ходить до церкви. Джан Шекспір був увільнений від вини і кари, бо на судовім процесі доказав, що не буває в церкві не тому, що він безбожник, але тому, що, збіднівши, не має порядного святкового убрання, а крім того боїться йти на богослуження, щоб не стрітатися з особами, котрим він винен гроші, бо ті особи навіть у церкві напастують його, домагаються, щоб він віддав їм позичені гроші.

Вільям Шекспір у восьмому році життя почав учитися в школі, в котрій учителі з дипломами з університету в Оксфор-

ді між іншими предметами навчання вчили латинської мови, риторики, і заставляли учнів читати твори Овідія, Горация, Віргілія, Сенеки. Коли Вільям Шекспір мав п'ятнадцять років, його батько задозжився, збанкрутував. Через те майбутній великий драматург мусів покинути науку в школі, помагати родичам у їх роботі. Вільям Шекспір став челядником різника, різав свині, вівці, телята, продавав м'ясо у м'ясарні, а часом заробляв на прожиток, працюючи як приватний вчитель, то як писар у адвоката.

Мешканець Стретфорду Джан Обрей в одному письмі записав, що Вільям Шекспір уже в шістнадцятому році життя мав опівно буйного, палкого, кохливого каваліра, навіть небезпечного для молодих дівчат. У тому юнацькому віці Вільям Шекспір пережив першу життєву трагедію — його приятелька Катерина Гемнет утопилась у річці Ейвон.

Існують докази, що Шекспір, малюючи в творі „Гамлет“ тип дівчини Офелії, зобразив свою першу сердечну приятельку Катерину Гемнет.

Коли Вільям Шекспір скінчив вісімнадцятий рік життя, він полюбив Ганну Геттвей, дочку огорожника з села Шеттерей, віддаленого одну милю від Стретфорду. Хоча та дівчина була вісім років старша від Шекспіра, то була найбільшою в селі красунею, тому Вільям Шекспір оженився з нею. Упродовж трьох років молода подружжя пара стала родичами близнюків, сина і лонечки. Кумами на христинах тих дітей були сусіди — пекар Седлер і його жінка.

Відбуваючи військову службу, Вільям Шекспір був моряком, бував у Голландії, а кілька років перебув у Парижі, як вояк англійської почетної гвардії.

Повернувшись додому, Шекспір попав у конфлікт із бароном Томасом Люцієм зі села Шарлекоту. Той барон дідач переслідував Шекспіра за те, що він, як „равбіш“, полював у бароновому лісі на дичину. Конфлікт дійшов до такого загострення, що amator поевства Вільям Шекспір уночі прибрав на брамі барона рисовані карикатури Томаса Люція та віршовані сатири на того дідача, а влень бився з бароном навкулачки, і то так міцно, що Шекспір вибив п'ястком тому дідачеві

зуби. Після тієї бійки Томас Люцій грозив Шекспірові судовим процесом, ув'язненням, і через те, щоб не понасти в тюрму, молодий письменник і „равбіш“ виїхав до Лондону. Друга спонука до виїзду Шекспіра до столиці Англії була та, що він, як учень бував на виставах мандрівного театру не тільки в рідному містечку, але і в повітовому місті Ковентрі, полюбив театр, мріяв, щоб стати театральним артистом, головню тому, що його брат Едмунд уже був артистом мандрівного театру.

І от у 1590 році Шекспір, залишивши в Стетфорді свою жінку, трое дітей, майже без гроша в кишені, опинився в столичному городі. Деякий час життя Шекспіра в Лондоні було надзвичайно трудне. Він бажав стати письменником, але бачив що письменницькою працею не заробить навіть на хліб і чай та на тютюн. Він палав прагненням стати артистом, але, як незнаний нікому прибулень із провінційального містечка, не міг дістати праці в театрі. Щоб заробити трохи гроша на прожиток і на карти вступу до театру, Шекспір пильнував коні, повози, сани багатих англійців, жидів, що приїжджали відвідувати театральні вистави. Не маючи чим оплатити помешкання, Шекспір на деякий час примістився майже безплатно в парадній будинку коло церкви св. Гелени. На його щастя він заприятелював із графом Ессексом та з його другом, молодим графом Савземптоном і при їх допомозі зв'язав свою долю з театром.

Деякий час Шекспір був суфлером, сидів у булі і підполював артистам їх ролі, згодом сам став артистом, а при тому виправляв, то переробляв для театральних вистав рукописи драматичних творів, що привело його на думку самому писати комедії і драми. Позначаючи час до часу гроші в графа Савземптона, Шекспір винайняв собі кімнату в домі френчеза емігранта гугенота, фризiera Христофора Мавнджоя, і в тім домі не тільки навчився від фризiera француза французької мови, але й написав більшість своїх драматичних творів. Про ту добу в життю Шекспіра писав тодішній письменник Бен Джансон у своїх споминах, що Шекспір був незвичайно вродаливий, милий, веселий і дотепний мужчина, якого всі його сусіди, сусіди не тільки любили, але й прямо обожнювали його, називали

вали солодким, шляхетним Вільямом, чарівним лебедем із-над річки Ейвону. Письменник леавреат Бен Джансон у значних споминах записав, що Шекспір був чесний, ширий, щодемний у товаристві. Зі споминів, родинних хронік інших сучасників Бен Джансона стало відоме навіть те, що Вільям Шекспір на своїй геніяльній голові мав брунатне, майже руде волосся. яке скоро почало випадати, так, що Шекспір уже в сороковому році життя був частинно лисий. Шекспір мав і свої людські слабості. Він був такий балакучий, що часом треба було силою примушувати його, щоб він хоч на хвилину перестав говорити. До людських слабостей Шекспіра належало і те, що хоча він ніколи не був п'яний, то часто зі своїми приятелями артистами любив забавитись у „Кравн Таверн”, якої власниця, леді Дейвенан, була така гарна, що її краса манила до її таверни Шекспіра більше, як манили напитки в тій таверні. Забавові настрої Шекспіра в „Кравн Таверн” використовували його приятелі так, що часто позичали в нього гроші і ніколи їх не віддавали.

Що Шекспір уже за свого життя був признаним письменником, свідчать хоч би те, що Бен Джансон у вступному слові в першій виданню творів згаданого драматурга писав, що Шекспір належить не лише до його століття, але й до всіх століть, а другий сучасник Шекспіра Вільям Кедмен висловив переконання, що Вільям Шекспір — це письменник, якого подивлятимуть майбутні покоління.

Перебуваючи в Лондоні, Шекспір пережив і сумні події, що мали вплив на його творчість: улюблений син його Гемлет, проживши дванадцять років, помер. У році 1601 приятель Шекспіра граф Ессекс після походу з англійським військом для покорення повстання Ірландців очолив бунт проти королівської влади, а коли королева Єлисавета приборкала бунтівників, колишній улюбленець тієї королеви граф Ессекс згинув так, що кат вірубав йому голову, а двадцятилітній граф Савземтон за участь у бунті був засуджений на кару довічної в'язниці. Перебувши вісім років у тюрмі „Таверн”, граф Савземтон по смерті королеви Єлисавети дістав від короля Якова I амністію, вийшов на волю, виїхав до Голландії, де й помер.

Переболівши втрати сина і двох приятелів, Шекспір на спілку з приятелями артистами став співвласником двох театрів — „Глоб” і „Блекфраерс”. Тоді виявилось, що Шекспір був людиною з великим розмахом духа, різноманітної активності й зацікавленості. Він брав участь у всіх фазах діяльності театрів, як артист, співак, музик і керівник двох театрів, у яких було п'ядесят артистів, музикантів, осіб для обслуги. Хоча під час пошести холери в Лондоні театри були цілий рік нечинні, Шекспір працював днями й ночами, і то так, що не мав часу зробити коректи своїх виданих творів, тому ті твори появились друком із численними помилками. Час до часу Шекспір відвідував свою родину в Стретфордї. В 1601 р. Вільям Шекспір приїжджав до Стретфорду на похорон свого батька, а в 1608 р. на христини своєї внучки Єлисавети.

У архівах англійської королівської родини та в записках сучасників великого англійського драматурга збереглися писані згадки, що королева Єлисавета, яка дуже любила театр, часом запрошувала артистів до свого двору в гостину, раз у театрі розмовляла з Шекспіром, з чого він був дуже гордий.

В 1603 р., коли королева Єлисавета померла, то під час коронації короля Якова I, сина шкотської королеви Марії Стюарт, Вільям Шекспір і артист Ришард Бергаж грали головні ролі в театральній виставі в придворному театрі. Згодом англійський король зачислив театральних артистів до групи королівських слуг і взяв їх під патронат королівської родини. Наслідком того під час усяких державних свят і парад Шекспір мусів ходити влягнений у лібрею королівського слуги, але за ролі відіграні в театрі і за написання твору для театральних вистав Шекспір діставав значні гонорарі.

Цілих десять літ прожитих у Лондоні були для Вільяма Шекспіра майже втраченими роками боротьби за існування. Хоча після 1603-го року життя великого драматурга в столиці Англії покращало, той артист письменник увесь час уважав містечко Стретфорд за місце свого сталого осідку. В душі геніяльного драматурга озивався зов землі, голос його предків хліборобів, і на вулицях Лондону Шекспір, нащадок фермерів, тужив за за-

пахом ріллі, квітів, за шумом лісів, потоків, мріяв, щоби жити серед природи мати свій дім, свою земельну власність.

Проживши в Лондоні понад двадцять років, Вільям Шекспір повернувся до містечка Стретфорду. Він був утомлений, змучений великоміським життям, любив тільки природу і книжки. У тому часі Шекспір був такий багатий, що міщани, купці часто позичали в нього гроші, але Шекспір хотів ще збагатитись, тому скуповував і перепродавав збіжжя. Він здійснив свою мрію, купив у сьом ріднім містечку один з найкращих домів, т. зв. „Ню Плейс“, купив за Стретфордом ферму, в якій було 107 акрів землі, докупив 100 акрів земельної власності монастиря, яка була передана громаді тоді, коли король Генрик VIII скасував монастир. Віддавши закуплену земельну власність у користування сьому братові Жільбертові, Вільям Шекспір зажив із жінкою, з дочкою, із зятем лікарем Джаном Голлом у своїм прекрасно влаштованім домі. Коли Шекспір прожив у Стретфорді п'ять років, у тому містечку вибухла пошесть тифу. Кілька місяців після того, як дочка Шекспіра Юдита вийшла заміж за купця Томаса Квіні, Шекспір занедужав на тиф. Передчуваючи, що його життя наближається до кінця, три тижні перед смертю Шекспір у присутності свідків написав заповіт, у якому з докладністю роздав своє майно для численних осіб. Найбільшу часть свого маєтку той письменник віддав у спадку своїм дочкам, внучці і своїй сестрі Йоанні Гарте, частину грошей записав своєму сусідові Седлерові, своїм приятелям артистам у Лондоні Генриковій Конделеві, Ришардові Бергаж і Джанові Гемінгові, та бідним людям у Стретфорді, а своїй жінці великий драматург записав у тестаменті як спадок тільки старі меблі в своїм домі — очевидний доказ, що Шекспір не любив своєї жінки.

Виконавцем тестаменту Шекспіра був адвокат Францішок Колінс.

Проживши 52 роки, Вільям Шекспір помер 23-го квітня 1616 року. Родина поховала його в гробниці, яку збудували коло церкви дочка і зять помершого письменника, у якій та гробниці вже був похоронений одинокий син геніяльного драматурга. На гробниці на бажання Вільяма Шекспіра поміщено

напис такий дивний, як дивне було ціле життя Шекспіра, і як давню людською був сам той письменник: „Благословенний хай буде той, хто не порушить цього гробу, проклятий хай буде той, хто порушить мої кості.“

В тій же гробниці сім років пізніше похоронено жінку Шекспіра. Фарма тієї жінки збереглася дотепер, і ту ферму над рікою Ейвон часто відвідують туристи. Брат Шекспіра Едмунд, артист лондонського театру, помер у 28-у році життя. Ришард помер три роки перед смертю Вільяма. Дочка Шекспіра Юдита померла 1662-го року якоюсь таємничою смертю, і ніхто не знав та не знає, де її гріб. Дочку великого драматурга Зузанну та її чоловіка Голла по їх смерті похоронено близько гробниці Шекспіра. Внучка славного драматурга Елісавета була жінкою купця Джана Бернарда, і коли вона померла бездітною, рід Шекспірів у Стретфорді перестав існувати. Дім „Ню Плейс“, у котрому Шекспір прожив останні роки свого життя, довго зберігався в такому добрім стані і був такий гарний, що коли в 1643 р. королева Генрета Марія подорожувала з чоловіком королем Карлом I по Англії, вона кілька днів мешкала в тому домі Шекспіра. Сто літ пізніше через якийсь спір між світською і церковною владою за той спадок великого драматурга будинок „Ню Плейс“ зруйновано. Дім, в котрому вродився Вільям Шекспір, замінено в музей пам'яток про життя найбільшого уродженця містечка Стретфорду. Дотепер у тому містечку збереглася і школа, в якій вчився Вільям Шекспір.

ДОБА, В КОТРИЙ ЖИВ ШЕКСПІР.

Доба, в котрій жив Шекспір, то була одна з найбухливіших епох в історії Європи. Сам Шекспір писав про ту добу, що в ній час вірвався з зав'яз. Була то часи пізнього Ренесансу, коли під впливом старогрецької та староримської літератури, філософії знайшли свій вияв ті сили людського духа, що були скривлювані, сковані, гноблені цілі століття. Той брамансько-буддійський, гебрійський, нігілістичний, песнімістичний світогляд, що в часах римської імперії заблукав із Азії й Африки до Європи, погано тратив силу, вплив, а його місце заступали оптимізм, любов до життя, природи, мистецтва. Люди починали догадуватись, що Бог є творцем усього доброго, світлого, не темн, що Господь створив красний світ і дав людям силу ума на те, щобі люди жили в тому світі, вживали дари природи, були щасливі, і тим виконали волю Божу, бо любити Бога — то значить любити життя, світ, природу, цінності людської культури, не втікати від світу, від його краси в пустині, в печери, келії монастирів, або спалювати на вогні ближніх за те, що вони еретики і підьми. Рівночасно в добу Ренесансу і Гуманізму людина визволилася від магії віри в страшного і грізного Єгови, від віри, що початок мудрости — то страх перед тим Єговою, та почала додумуватись, що Бог — то любов, творець, а не страховище, що людина повинна почувати себе сином Божим, а не невільником, рабом, що тремтить перед паном Богом, і благає в нього ласки, милосердя, помилування, прощення провини і охорони перед спокусами диявола. В добу Ренесансу і Гуманізму людство дійшло до усвідомлення безконечного багатства і краси життя.

Ясний світанок Ренесансу збудив людей з стану Середньовіччя і почалась нова доба, що поклала основу під культуру нової Європи, зродило нове світовідчужання творців у всіх ділянках культури. Тісно з Ренесансом в'язався інтелектуально-суспільний рух. Гуманізм, що розбуджував у людських ду-

шах жадобу знання, зацікавлення всім людським, земним. Під впливом Ренесансу і Гуманізму навіть християнська релігія ставала радісним освяченням і потвердженням волі до життя, і навіть Сикстинська каплиця у Ватикані стала притулком мистецтва, творів Мікель-Анджеля Буанаротті, Леонарда да Вінчі.

Твір Коперника „Кружляння небесних тіл”, виданий у 1600-му році, твір Галлілея „Зоряний посол” відкрили людям очі на місце землі й людини — як порошинки у всесвіті. Англійський філософ Бейкон своїм твором „Мудрість старинних народів” будив зацікавлення старинною літературою, філософією, а своїм твором „Новум органум” голосив, що людство потребує передусім пізнання природи, бо природнича наука — то велика мати всіх наук, а знання і людська сила — то синоніми. У переконанню, що людство входить у царство побудоване на науці, Францішок Бейкон почав славити науку на підставі ескперименту і в своїх творах закликав до боротьби з ідолами пересудів, софістики, без доказів прийнятих догм, філософських систем, фіктивних здогадів, створених уявою, спекулятивним інтелектом.

Хоча Реформацію почав Мартин Лютер у Німеччині ще 1517 року, хоча англіканська церква відорвалася від католицизму шість років перед народженням Шекспіра, в Англії ще були сильні впливи римського папи, ще зростала боротьба між пуританами догматиками, консерватистами та реформаторами протестантами. Після того, як Джан Вікліф переклав святе писмо на англійську мову, основою віри англійців стали Євангелія і переконання, що людина відповідальна тільки перед Богом, що суть релігії не в догмах, не в метафізичнім аспекті, але в моралі, в творчості, доброті, а Божий закон заложений у сумлінню людини. Наука, філософія, мистецтво відпадали від середньовічної схоластики так, як достиглі овочі відпадають від порохнявого дерева. Підходячи якомога ближче до дійсности, письменство переживало бурхливий розцвіт. Мислителі, філософи почали голосити щораз то сміливіше, що світ є полем для експерименту, активности, успіху людини, а не для медитації, контемпляції та інтелектуальної спекуляції.

Розвіг мистецтв, науки скріпляли і політичні події. Такі держави, як Франція, Португалія, Іспанія, Англія відкривали за морями нові країни, колонії, через те збагачувались, а люди в них державах поширювали свої духові горизонти, зацікавлення. Коли іспанський воєвник Кортес з 1521-го року із 400 вояками розбив у Мексику державу ацтеків, заволодів над нею, а Пізарро опанував у Перу державу інків, то ці події мали відгомін у всіх діяннях життя народів Європи.

В році 1588. з ініціативи англійської королеви Єлисавети англійська флота знищила іспанську „Велику Армаду”, якою фанатичний католик іспанський король Пилип II намагався завоювати Англію. Після тієї перемоги Англія ставала королевою морів і англійські моряки причаювали до всіх пристаней на земській кулі. У політичному життю англійців назрівала боротьба прихильників династії Тудорів валійського походження і Стюартів шкотського походження; як жертви політичної та релігійної боротьби згинула на ешафоті не лише королева шкотів Марія Стюарт, але згинули і такі англійці з неспокійними душами, як Волтер Рейлі і граф Ессекс.

У тому часі в Лондоні позіщено іспанського жида, придворного лікаря Лопеза за те, що він як іспанський патріот намагався отруїти англійську королеву Єлисавету.

У тих часах кривава помста за вбивство, за образу чести належала до морального кодексу джентельмена. У приватному житті англійців запанувала жадоба уживання життя. Англія ставала світом бруталної сили, злочинних дій, нападів піратів, двобоїв, наїздів, але пульсувала життям і енергією.

І от Вільям Шекспір то був представник тієї бурхливої доби, коли дух Ренесансу, Гуманізму перемагав духа Середньовіччя і духа англійського протестантського пуританізму Ренесансу. Шекспіра — то свого роду поетична енциклопедія Ренесансу.

Все має в собі насіння своєї будуччини, і життя Вільяма Шекспіра було мистецьким твором того письменника, а його драматичні твори були продуктом його життя. Щоб зрозуміти велич тріумфу Шекспіра в його кар'єрі артиста

і письменника, треба зрозуміти, в яких обставинах розвивався той найбільший син англійського народу та усвідомити собі, чим у його добу був театр в Англії.

При владі в англійській державі були тоді головно протестантські сектанти „пуритани”, які вважали театри за гнізда зіпсуття, поганства, безбожництва і гріхів. Через те театри були мандрівні, й уладжували вистави в шинках, стодолах, на майданах за містами там, де містились цирки, стадіони для атлетів, площі для конських перегонів. Театри були вбогі, деревляні, у них дахи були тільки над сценами і над частинами будинку, де сиділи лорди, графи, барони. Під час вистав ті багачі курили, пили вино, а їхні лякеї розносили їм напитки і найдки

Пуритани трактували артистів як циркових клоунів, „комедіантів”, жонглерів, артисток уважали за розпусниць і так погоржували ними, що жадна жінка не хотіла бути артисткою, тому в театрах ролі жінок здебільша грали мужчини.

У тих часах були випадки, що, коли театральний артист помер, то пуританська церковна влада, яка була переконана, що душа театального артиста не може піти до неба, забороняла поховати померлого артиста на цвинтарі, тому його закопували в землю за цвинтарем, де ховали еретиків, злочинців та волющог і „відьм”.

Навіть тодішній англійський письменник Джан Девіс, поділяючи погляди пуританів, писав у хроніці, що „шляхетну, чисту душу Шекспіра театр плямить.”

У році 1642 англійський парламент ухвалив закон, яким у цій Англії заборонено співи, танці, замкнено всі театри, забавові льокалі і продовж п'ятдесяти років у Англії не було театральних вистав. В декотрих містах пуритани сцалили театри, били артистів на публічних місцях буками по обнаженому тілі, часом голосили, що твори сина різника зі Стретфорду Шекспіра треба спалити або викинути на смітник як брудне, непотрібне, шкідливе дрантя. Були то часи коли письменники писали життєписи королів, лордів, єпископів, генералів, але не поетів, артистів. Не диво що, хоча Вільям Шекспір за двадцять років написав тридцятьсім творів, то за життя їх автора поя-

вилось друком тільки половина з них, і аж сім років по смерті Шекспіра приятелі того драматурга артисти Джан Гемінг і Генрик Конде видали книжками двадцять комедій, драм і трагедій Шекспіра і перший раз помістили в тих книжках портрет Шекспіра. Перший життєпис Вільяма Шекспіра написав і опублікував літературознавець Микола Рове аж 93 роки по смерті Шекспіра. При кінці шістнадцятого століття Джон Офрей видав збірку анекдотів, фантастичних, вульгарних, забриханих легенд про життя Шекспіра. Про життя того драматурга було відомо так мало, що в році 1769 Герберт Лоренц перший видзигнув здогадку, що твори приписувані Шекспірові написав філософ Францішок Бейкон. Такі здогади щодо авторства Шекспірових творів виринали час до часу навіть у дев'ятнадцятому столітті і аж у двадцятому столітті англійські літературознавці знайшли в архівах понад сто документальних доказів, що згадані твори таки написав артист Вільям Шекспір.

ТВОРИ ВІЛЬЯМА ШЕКСПІРА

Англійські літературознавці та історики літератури звичайно поділяють творчість Шекспіра на три періоди: перший період від року 1588-1594—то період експериментування, в якому Шекспір вивчав секрети поетичної творчості; другий період від року 1594 до року 1600—то час, коли Шекспір розвивав техніку писання сатиричних комедій та історичних драм, хронік; третій період до 1610-го року—то період великих трагедій і драм, таких, як "Макбет", "Король Лір", "Отелло", "Антоній і Клеопатра", „Юлій Цезар" і "Буря".

Вільям Шекспір, почавши свою літературну творчість головно в ділянці драматичного письменства, майже не мав для неї приготованого ґрунту, і майстерність творчості того англійського драматурга, тим більше заслуговує на подив, що він, творячи комедії, драми, трагедії майже не мав для них прототипу, черпав для них матеріял тільки зі своєї душі, зі свого знання людей і природи. Славу і вплив англійської віршованої поезії утвердили Джан Мільтон і Едмунд Спенсер, але в драматичній літературі в добу Середньовіччя англійські письменники не створили багато вартісного. В Англії, так, як і в інших краях Європи, потреби публіки і читачів задовольняли тільки дидактичні твори на біблійні, легендарні, апокрифічні теми, т. зв. „міраклі" (чуда), в яких героями персонажами були алегоричні постаті, що уособлювали чесноти або гріхи, а ще частіше представляли різних святих то злих духів. До тих драматичних творів шораз більше долучувались „Інтермедії" та „Інтерлюдії" на світські теми, з елементами сатири на представників різних суспільних клас. Ті „міраклі" й „мораліті" що виславлялись на церковних майданах під час Різдва, Великодних Свят, на початку XVI-го століття стали пережитком, і англійські письменники почали творити комедії, драми, трагедії на світські теми. Серед тих англійських драма-

тургів найзаметнішим був Христофор Марлов, автор творів „Життя і смерть доктора Фауста” і „Великий Темберлейн”—трагедії, в котрій героєм є король скитів. Христофор Марлов був поетом богемістом, жив авантюричним життям, був цькований іудитами за безбожництво, і проживши тільки 29 років, згинув у таверні в бійці з п'яницями. Марлов започаткував англійську історичну драму, впровадив у англійське письменництво т.зв. „білий вірш,” який під впливом Сенеки ужив у своїх творах Шекспір.

Свої перші драматичні твори Вільям Шекспір писав на спілку з артистом Джаном Флечером для театру „Глоб.”

Перші виступи Шекспіра на театральній сцені і на літературній ниві були доволі нещасливі. Роботу Шекспіра утруднювало те, що його суперник, артист із претенсіями на геніального поета Роберт Грін, котрий поборював його зі завдрости, видавав памфлети, в яких називав Шекспіра глянціатором, вороною, що вдягається в пера інших птиць, щоби ними пишатись, зарозумілим вискочком, малпою, що наслідує других, неуком, тигром у шкурі письменника, атеїстом. У тих памфлетах Роберт Грін закликав англійців, щоби вони бойкотували Шекспіра.

В році 1593, коли в Англії шаліла пошесть холери, від якої в Лондоні померло десять процент населення, і коли лондонські театри з причини пошести були цілий рік замкнені, Шекспір у 29 році життя нависав і видав свою першу поему „Венус і Адоніс”, а рік пізніше видав свою другу поему „Схоплення Люкреції”. — Обидві літературні спроби то розповідні поеми з темами запозиченими з римських легенд про заснування Риму. У тих поемах, Шекспір засвоїв собі з творів римських поетів, натурофілософічних „Метаморфоз” Овідія, віршів Теокрита ідеалізацію життя серед природи, кольорит пасторальних поем. Два роки пізніше Шекспір під вражінням комедії римського драматурга Плавта написав свій перший драматичний твір „Комедію Помілок”. Наступний драматичний твір того письменника „Втрачені любовні зусилля”, був виставлений на Різдвяні Свята в придворнім театрі королеви Єлисавети.

„Втрачені любовні зусилля” то комедія про короля Нава-

ри Фердинанда і його друзів, котрі постановили утворити академію, склали присягу, що будуть студювати лише науки, літературу, постиги, спатимуть лише чотири години на добу, не будуть кохати жінок і не розмовлятимуть про кохання, бо всякі розмови про любов—то марна витрата часу. Але, коли до павари із Франції приїхали гарненька княжна, та її придворниці милі, як цвіти, що всміхаються до всіх людей, то князь Фердинанд закохався в княжну, його приятелі закохались у французжанках придворницях і зрозуміли, що кохання краще за науку, як Академія, наука, бо любов між мужчинами і жінками оживляє світ.

Хоча „Комедія помілок” досі належить до репертуарів декотрих театрів, то вона одна з найслабших комедій Шекспіра. Всь комізм цієї комедії полягає в тому, що особи представлені в ній, горожани ворогуючих держав Сиракуз і Ефезу, то дві пари близнюків так подібних одні до других, що їх не можна розрізнити а то стає причиною непорозумінь, помілок аж таких неймовірних, що жінка вважає свого брата за свого чоловіка. Подібність близнюків витворює парадоксальні ситуації плутанину, яка в кінці розплутується і ситуації вияснюються.

Небагато більше вдалась Шекспірові його перша трагедія „Тит Андронік” задумана як зображення подій з часів боротьби римлян із племенами готів.

В часах Ренесансу почався зріст англійського патріотизму, збільшилось зацікавлення англійців історією свого краю. Почала розцвітати література в якій письменникам типи героїв давала історія Англії. Тому і Шекспір зачав роздумувати про минувшину, долю і призначення своєї вітчизни, а врешті, беручи для своїх творів теми з героїчного минулого англійського народу, написав де ілька історичних драм, трагедій, у яких почувається щирий патріотизм їх автора. В циклі тих творів першою була трагедія „Король Іван.” Тему для того твору дала Шекспірові тріумфуюча Англія в добі, коли в тринадцятому столітті зароджувалась ідея об'єднаної англійської держави і її повної незалежності у релігійних справах. У згаданім творі Шекспір охопив головню події з часів війни Англії та Франції, пер-

ших конфліктів між англійськими королями і римським папою.

У творі „Король Іван” зображений шляхетний тип вождя армії Пилипа Фолкенбріджа, сина короля Ришарда Левинне Серце, котрий більше цінить свою честь, добро батьківщини, як багатство, славу. Сам король Іван представлений у творі Шекспіра як людина не дуже зла, але слаба, повна хиб.

Король Іван, хоч і був оборонцем національних і релігійних вольностей Англії, згинув у місті Свінстеді в монастирському саді, де король по битві з французами скрився і де його отруїв монах, скритий ворог того короля. Король Іван згинув через те, що для досягнення своєї мети вживав зради, інтриг і навіть таких злочинів, що наказав шамбеланові Губертові де Бург випалити очі своєму кузинові принцові Артурові. Хоч тому принцові вдалося втекти з тюрми, то намагане ослаблення, війнство Артура викликали проти короля Івана ворожість англійців, яка довела до загибелі того короля. Після смерти короля Івана між Англією і Францією прийшло до замирення і Пилип Фолкенбрідж оповістив народів:—Англія буде могутня, якщо буде вірна сама собі і справедлива.

Між творами Шекспіра, яких теми взяті з історії Англії, на увагу заслуговує трагедія „Ришард III”, в якій зображені події з часів війни білої і червоної рожи між Англією і Францією. В згаданім творі Ришард III представлений як тип жорстокої людини, якій армії заступали сумління, мечі заступали мораль і яка нещадно вбивала своїх противників, навіть кривих.

Трагедія— то була найвідповідніша форма вияву письменницького таланту Шекспіра, а обставини примушували того драматурга писати комедії, ще й dostosовувати їх до вимог керівників театрів, до вимоги невибагливої публіки доби Ренесансу, що сковувало і знижувало творчі спроможності того письменника. Навіть приятель Шекспіра Бен Джансон признав у своїх споминах, що Вільям Шекспір писав комедії наче для відпочинку після створення драм і трагедій. З тих то причин декотрі писані з примусу, для заро-

бітку і для відпочинку комедії Шекспіра значно слабші, як його трагедії.

До найслабших комедій Шекспіра належить комедія „Два джентельмени із Верони”, в якій акція створена аж із таких штучно надуманих, банально зображених постатей, сцен і епізодів: Протеус і Валентин із приятелів стають суперниками в коханню до дочки князя Міляну Сильвії та ворогами любка Протеуса Юлія, бажаючи жити близько свотіян і служила в Протеуса як пазь, а її коханець не пізнав, що вона дівчина колишня його любовниця. Дочка князя го коханця, передягнулась за хлопця, приняла ім'я Себас-Сильвія збиралась утікати з батьківського дому до свого коханця. Валентин прогнаний за збаламучення Сильвії з дому князя, блукав по лісах, де на нього напали бандити, став ватажком тих бандитів і жив з ними у печері. Бандити зловили і Сильвію, запровадили її до печери, де мешкав Валентин. Протеус урятував Сильвію.

В тій комедії один із її персонажів Туріо висловив розумну сентенцію „Дурний той мужчина що залицяється до жінки, яка не любить його,” але крім цієї сентенції в творі „Два джентельмени з Верони” не багато розумного і гарного.

Не має великої літературної вартості і комедія Шекспіра „Приборкання гострухи” (*Taming of the shrewd*). Та комедія плянована як сатира на злих, сварливих жінок, а те в ній персонажі Катерина і Петручіо з Падуї зображені з такою пересадкою, ситуації в тім творі такі штучні, гумор такий вульгарний, що замість комедії, сатири на злих жінок, вийшла сатира на дурних мужчин таких, як Петручіо.

Не визначається великими мистецькими цінностями і комедія Вільяма Шекспіра „Все добре, що добре кінчається”. (*All is well that ends well*). Вартість того твору зменшують аж такі неправдоподібні ситуації: невилічно хорий король наказав дочці лікаря Гелені вилікувати його чудодійним лікарством за три дні і загрозив, що коли Гелені не вдасться того вчинити, щоби король видужав, то дочка лікаря буде покарана карою смерті а, якщо король видужає, то Гелена має право вийти за такого мужчину, котрий її

у цілій державі найбільше подобається. Такою неправдоподібністю і наївністю ослаблена і та подія, в котрій Бертрам, граф із роду Россільон, поїхав до Флоренції, став офіцером армії князя, а Гелена, що була втіленням усіх чеснот перевдягнулась в одяг паломниці, пішла на прощу до Флоренції, щоби стрінуть коханця Бертрама. Наївністю грішить і та сцена, в котрій Бертрам, кохаючи Діану, не міг відрізнити її від Гелени, та він усе ж оженився з Геленою.

Така наївність, примітивність задуму і такі неவிбагливі мистецькі засоби зображення характеризують і комедію Шекспіра „Дванадцята ніч”, якої акція відбувається в Ілїрії. В тій комедії одна особа з персонажів, Віоля, перевдягається за пазя, приймає прізвище Цезарія, щоби служити в улюбленого князя Орсінія, і дивним дивом той князь не пізнав, хто вона. Того роду твори можна вважати витвором незрілості і молодечих літературних амбіцій Шекспіра.

Деякі удосконалення техніки творчості виявив Шекспір у комедії „Багату галасу із-за нічого”. У тому творі постаті жінок Маргарета, Урсуля, князь Арагону Дон Педро. Клявдію, князь Флоренції, Бенедік, вельможа з Падуї та зв'язки між тими особами представлені більше в границях мистецької правди.

Надмір фантастичності, брак правдоподібності ослаблюють і комедію Шекспіра „Мірка за мірку”, якої дія відбувається у Відні. Вже в саму основу того твору поставлено щось таке неправдоподібне, як закон, на підставі котрого віденська влада карала горожан карою смерті за зломання подружньої вірності. В тій комедії малоправдоподібне, щоби віденський князь виїхав до Польщі, а повернувшись до столиці свого князівства, перевдягнувшись за монаха, слідкував за вчинками свого наступника, князя Ангело. Щось надумане, штучне і наївне криється і в тому, що в згаданій комедії сестра засудженого на кару смерті за збаламучення віденської панни Юлії, Клявдія, монахиня Ізабелла пішла до князя просити помилування для свого брата, а князь Ангело відразу закохався в ту монахиню та згодився дарувати життя Клявдієві, якщо монахиня стане любовницею того князя. Вершком неправдоподібності є і ті сцени, в

котрих колишній князь Відня в одязі монаха у тюрмі приготував заруджених коханців на смерть, сповідає їх і підслухує розмови Ізабелли та Клявдія, а потім Юлія бере всю вину Клявдія на себе, Ізабелла рішається більше цінити свою жіночу чесноту, як життя свого брата, а Клявдію заявляє своїй сестрі, що його життя дорожче, як сестрина честь, бо, зрештою, любов жінки і чоловіка — то не гріх, але чеснота. Хоча комедія „Мірка за мірку” кінчається дуже щасливо, бо в ній віденський князь помилував засудженого на кару смерті Клявдія, повелів йому вженитись із Юлією, а сам оженився з Ізабеллою, так, що монахиня стала княгинєю Відня, то все ж і згадана комедія написана невдало. Не зважаючи на хибність того твору, деякі літературознавці надають персонажам цієї комедії якість символічне значіння, добачають в її змісті вартості за глибоку ідею того твору—якою міркою міриш, такою тобі відміриться, не суди, щоби тебе не судили.

Буйну фантазію і цілковиту безконтрольність над нею виявив Шекспір у своїм творі „Зимова казка”. В акцію, в поплутану інтригу цієї комедії насильно втягнуто аж такі несамопиті події: Король Сицилії Леонтес і його жінка Герміона запросили в гості короля Богемії Поліксенеса.

Підозрівуючи, що Поліксенес кохається з Герміоною, сицилійський король запалав заздрістю і намовив дворника лорда Камілія отруїти Поліксенеса. Камілію не хотів усмертити короля Богемії, тому втік із Поліксенесом до чеського краю. Розлючений Леонтес замкнув свою жінку в тюрму. Герміона вродила в тюрмі дитину. Король Леонтес наказав лордові Антигонусові завезти ту дитину над море і залишити її в пустині, щоби дитина там померла. Антигонус відвопив королівську дочку в пустиню, але під час бурі корабель розбився і був загнаний вітром до берега Богемії. Хоч, як відомо, коло границі Чехії нема ніякого моря, то Антигонус вийшов із корабля на берег, де на нього напав ведмідь і розірвав його. Дочку короля Сицилії Пердіту знайшов у пустині пастух і виховав її не знаючи, що вона королівна. Син короля Поліксенеса Флорізел, будучи на ложах, познайомився

з Пердітою, закохався в неї, і, прийнявши ім'я Доріклес, відвідував гарну вихованку чеського пастуха. Король Богемії та граф Камілію перевдягнені за селян слідували за Флорізелем, і коли було постриження овець, взяли участь у забаві пастухів та в їх обіді, після чого Поліксенес загрозив синові, що покарає його і Пердіту карою смерті, якщо Флорізелю вжениться з вихованкою пастуха. Граф Камілію намовив Флорізеля, Пердіту і чеського пастуха їхати з ними до Сицилії, що і сталося. У тому часі приятелька жінки сицилійського короля Павліна повідомила короля Леонтеса, що його жінка померла. Не знаючи, що Пердіта його дочка, сицилійський король прийняв до свого двора Пердіту, Флорізеля і чеського пастуха. Згодом Леонтес помітив, що Пердіта потрібна до його жінки, а коли чеський пастух оповів королеві Сицилії, де і як він знайшов свою вихованку, то король Леонтес здогадався, що Пердіта то його дочка. Виявилося, що Павліна, бажаючи рятувати королеву від помсти її чоловіка, фальшиво поінформувала короля, що Герміона померла, хоч королева була жива і здорова. Ущасливлений король Сицилії та королева поблагословили пастуха за те, що він урятував їхню дочку. Чеський король Поліксенес приїхав на Сицилію в гості до Леонтеса. Флорізелю оженився з Пердітою, і та вихованка чеського пастуха стала королевою Сицилії, а король Леонтес жив далі в згоді, в любові із Герміоною.

В році 1600. з буйної фантазії Шекспіра зродилась драматизована казка „Сон літньої ночі”. Та казка починається тим, що атенський князь Тезеус збирається женитися із Гіполітою королевою амазонок. Атенці тішились, приготувляли своєму князеві весілля, але молодь мала і свої клопоти, бо Гермія покохала юнака Лізандера, а батько тієї атенської красуні Егеус примушував дочку вийти заміж за Деметріюса та погрожував їй, що, коли вона не виконає його волі, то буде покарана карою смерті. Щоб оминуть кару, Гермія і Лізандер утекли в ліс, де скрилась і приятелька Гермії Гелена, закохана в Деметріюса. Деметріюс, шукаючи закоханих збігців, також опинився в лісі, до котрого прибули на

лови і князь Тезеус із Гіполітою, так, що на лоні природи опинились аж три закохані пари. До лісу прийшов і батько Гермії Егеус, що пошукував своєї дочки. Атенці, що прибули в ліс, переживали всякі пригоди. В гущавинах блукали русалки, що прийшли аж із Індії на весілля атенського князя і королеви амазонок.

Король русалок Оберон та його жінка Титанія все сварились. На домагання Оберона чортик Робін знайшов чародійну цвітку, якої сік упорснутий в очі, спричиняв те, що його жертва мусіла закохатись у першу особу, котру стріне. Від ділання чародійної цвітки пари коханців змінiali партнерів і переконувались, що кохання часом зміняє небо в шкло; жінка короля русалок закохалася у ткача Боттома, хоча він мав осяччу голову, яку надав йому чортик. Деметріюс ляв Гелену за те, що вона пішла за ним у ліс. Чортик помилково взяв Лізандера за сплячого Деметріюса, впорснув йому в очі сік чародійної цвітки, наслідком чого Лізандер закохався в Гелену, зрадив Гермію та почав через те сварку з Деметріюсом, а потім ті два юнаки покинули Гермію. Між закоханими парами виникли сварки і бійки.

Все таки „Сон літньої ночі” кінчиться щасливо, бо, коли зачарування соком чародійної цвітки проминуло, то князь Тезеус, хоча й говорив, що і найбільше кохання—то лише обманлива ілюзія і тінь, казав Гермії вийти заміж за Лізандера, Гелені звінчатись з Деметріюсом та запросив дві пари коханців узяти шлюб на тому весіллі, на яким він, князь, буде вінчатись з королевою амазонок.

У „Сні літньої ночі” літературний твір став грою, забавкою, жартом... чаром і мистецтвом. Шекспір дав своїй фантазії повну волю, тому в „Сні літньої ночі” зображений балет, у якому танцюють русалки і їх король і сатир. У творі „Сон літньої ночі” Шекспір висловив думку, що божевільні люди, закохані і поети подібні одні до других; і справді в згаданому творі Шекспіра є трішки поезії і трішки чару любови. В „Сні літньої ночі” Шекспір умів викрити красу природи Англії, виявив любов не тільки до англійської країни, до її лісів, але й до англійських легенд, казок, байок.

У „Сні літньої ночі” поетичність виповнює всі сцени, чуда криються за деревами, цвітами, а гумор проникає в ці епізоди, сцени, як місячне проміння проникає між галуззям дерев.

До кращих комедій Шекспіра належить комедія „Веселі жінки з Віндсору” яка своїм змістом виявляє, що веселі, забавні жінки можуть бути чесні і вірні. У тій комедії помистецьки змальований тип ненажерливого старого каваліра Джана Фолстафа, що має в життю тільки одну ціль — добре наїстись, забавитись і покохатись із жінками. Джан Фолстаф, хоч полисів, посивів, постарівся, то переконаний, що всі жінки закохані в нього, хоча жінки тільки клячуть собі з нього. Згадана комедія то один із доказів великої творчої сили її автора, бо твір „Веселі жінки з Віндсору” Шекспір написав на замовлення королеви Єлисавети за два тижні.

Окрема група творів Шекспіра — то драми, трагедії, тематично зв'язані з історією Греції, Риму, такі, як „Тимон з Атен” і „Коріолянус”.

„Коріолянус” — то образ зудару між римськими патриціями і плебеями, на тлі якого виникли конфлікти римського генерала Каюса Маркуса із вождем дикого племені вольсціянців Туліюсом Авфідіюсом. Під час воєнних походів римського війська проти вольсціянців, Каюс Маркус здобув столицю того племені Коріолу, і за те римляни славили його, назвали, „Коріолянусом” та вибрали консулом. Патриції підбурювали проти нього плебеїв, наслідком чого Каюс Маркус був прогнаний з Риму. Через ображену гордість Коріолянус ненавидів римлян, перейшов на сторону свого противника та помаршував із військом вольсціянців на Рим із наміром зруйнувати той город. Коріолянус пощадив Рим, повернувся до міста Коріолі, але вождь вольсціянців Туліус Авфідіус, визнав його зрадником племені вольсціянців і за те, що Коріолянус пощадив Рим, покарав його карою смерті.

Коріолянус — то тип бунтівника проти суспільства, серед якого він жив і до вимогів якого не вмів dostosуватись, тому став зрадником, чим довів себе до загибелі.

„Коріолянус” — то трагедія індивідуаліста аристократа відкиненого народом.

В році 1608. Шекспір створив одну з кращих своїх трагедій „*Antony and Cleopatra*”. Той твір — то величні картини з римського воюючого світу в тих часах, коли шаліла боротьба між вождями легіонів, членами тріумвірату Октавіюсом Цезарем, Еміліюсом Лепідусом і Маркусом Антонієм. Дія траг. „*Антоній і Клеопатра*” розгортається в таких сценах:

Вождь римської кінноти Маркус Антоній, що володів у третині римської держави, вступив як переможець до столиці Єгипту Александрії. Той воївник, вродливий, хоча сивавий вдовець, знаний зі свого жоноубства замість воювати, витрачає час на залицяння до єгипетської королеви Клеопатри. Вже й римський генерал Енобарбус бачив, як Антоній плавав з Клеопатрою в човні, то в пишній галері поріці Ніл. Вже й Октавіус Цезар говорив з насмішкою, що Антоній не воює, але заспокоює пристрасті Клеопатри. З того стану речей скористали противники Антонія, викликали проти нього бунт війська. Спритний і воївничий Секстус Помпей зміцнив свою флоту, готовився до битви проти своїх ворогів.

За ласкавою згодою Клеопатри Антоній хвилево знехав свою ворожнечу до Октавіуса Цезаря, виїхав до Риму для мирових переговорів із противником, а щоби при допомозі Октавіуса Цезаря запанувати над цілою римською державою, оженився з Октавією, сестрою Октавія Цезаря. Коли Антоній виїхав зі своєю жінкою до Атен, Октавіус Цезар, воюючи проти Сикстуса Помпея, взяв у полон члена тріумвірату Лепідуса і не дав Антонієві змоги користати з воєнних здобутків, через те між Антонієм і Октавіюсом Цезарем знов спалахнула ворожнеча, боротьба.

У міжчасі Антоній відчув, що, хоча римляни уважали Октавію за найгарнішу і найчеснішу жінку в Римі, то він не любить її, бо вона холодна, ніби свята, бездушна. Антоній зрозумів, що хоча для особистої кар'єри він оженився з Октавією, то його життю надає вартість лише любов до Клеопатри, яка держить його на висоті, що очі Клеопатри дають

йому силу для боротьби і спонукують його до замирення з ворогом, або ведуть до перемоги.

— Мое щастя на Сході — сказав собі Антоній і повернувся до Єгипту.

Краса Клеопатри чарувала всіх мужчин і очарувала Антонія так, що від її, чару Антоній не міг визволитися; здобувник цілих країв став зваряддям і слугою Клеопатри. Любов Антонія і єгипетської королеви втягнула римську державу в нову війну, бо, щоб вороги не турбували любовного раювання Клеопатри і Антонія в Александрії єгипетська королева намовила свого любовника далі воювати проти Риму. Коли Антоній ради Клеопатри покинув свою жінку, то брат покинутої Октавії зненавидів Антонія за кривду сестри помагав ворогам того генерала знищити його армію. Октавіус Цезар пробував помиритися з Єгиптом під умовою, щоби Клеопатра прогнала військо Антонія з Єгипту, але єгипетська королева на ту умову не згодилася. Коли ж Октавіус Цезар пробував знайти замирення з Антонієм, то Антоній зажадав, щоб Клеопатра далі осталася королевою Єгипту. Єгипетська королева, перехитривши Октавіюса Цезаря, післала Антонієві на поміч єгипетську флоту, але, коли недалеко від Акціума була рішальна битва, то Клеопатра і Антоній припинили бої: задля кохання єгипетська королева притягала Антонія до свого лона, намовила його триматися здалека від воювання і віддалила його від світу війни, який був його світом. Любов Антонія до Клеопатри була сильніша, як його почуття обов'язку вождя армій і самопошана. Клеопатра примусила Антонія коритися її волі. Римський генерал став невільником єгипетської королеви, наслідком чого Антоній, спрагнений кохання, волів утратити владу над державою, аніж утратити нагоду стрічатися з Клеопатрою. Для Антонія любов стала найбільшим скарбом, одинокою шляхетністю життя, а влада, держава здавалися йому купою пліною, і Антоній говорив, що уста Клеопатри йому миліші, як слава героя, королівська корона. Між Венерою і Марсом обертався світ римського генерала. Після воєнних

невдач Антоній просив Клеопатру: — Поцілуй мене, то те заплатить мені за програні битви. —

Антоній війвник часом перемагав Антонія любовника, і той генерал здобував славу героя, чужі краї, але на те, щоби ту славу кинути під стопи чарівної Клеопатри, щоб здобути краї віддати під владу єгипетської королеви, щоб покорені королі тремтіли перед нею та цілували стопи Клеопатри і служили їй, як цариці цілого Сходу.

Коли Антоній був у бою, Клеопатра висилала до нього своїх посланців, обдаровувала їх золотом за добрі вісті, довідувалась, чи Антоній здоров, чи він сумний чи веселий, чи він їсть чи спить, чи воює. Єгипетська королева тужила за римським генералом Антонієм, уночі їй снилось, що голос того полководця солодший, як музика, що очі його сяяли, як сонце, що той війвник четвертував мечем світ, переступав моря.

Коли Антоній вертався переможцем із бою, Клеопатра вітала його словами радості, подиву. В день його уродин єгипетська королева, яка дуже любила гру на флеті, і взагалі музику, скликала музикантів. Бенкетуючи цілу ніч, Антоній задовольняв свої великі апетити, пив вино за здоров'я Клеопатри, танцював із королевою Єгипту, співав з нею пісні в честь божка вина Бахуса і римські та єгипетські пісні про кохання. Місто Александрія ставало місцем бенкетів, забав і любови Антонія та Клеопатри.

Клеопатра кохала Антонія так безмежно, що на те, щоб з'єднати собі його любов, була готова знищити Єгипет. Любов тієї королеви до римського полководця родилася із того, що в уяві, в очах тієї володарки Єгипту Марко Антоній то була краса і сила, могутність, то був найбільший війвник у світі, непереможний в битвах, герой, якого обожнює все людство. Єгиптянка Клеопатра була закохана в римського полководця ще й тому, що Антоній був великий у добрі і злі, гігант у неапаті й любові, темпераментний, вогнистий і ніжний у коханню, жаклибий, але гарний навіть у гніві, як розлючений лев і гри-

мучий грім . Засліплена в любові Клеопатра вірила, що все, що робить Антоній — то правильне і добре.

Марко Антоній любив Клеопатру до безтями тому, що в тій королеві були поєднані достоїнсть, маєстатичність, сила чарівниці і краса, яка мала фазсцинуючий вплив на всіх мужчин.

Під час дальшого воювання Клеопатра служила двом божкам: війні і любові. Вона стала амазонкою — взяла участь у битвах як генерал стратег, але тільки ради того, щоби бути з Антонієм, а коли королева Єгипту, злякавшись римлян, утікала з місця бою на кораблі, Антоній відплив тим самим кораблем, щоби бути коло Клеопатри, що довело його армію до поразки. Клеопатра мала серед єгиптян ворогів. Вони називали ту королеву фальшци- духом Єгипту, і під їх впливом єгипетська фльота перайшла на сторону Октавіюса Цезаря, що спричинило в поразку армії Марка Антонія і викликало підозріння, що Клеопатра потайки помагає Октавіюсові Цезареві та хоче віддати Єгипет під владу Риму. У тім часі, генерал Енабарбус повідомив Антонія, що Клеопатра зрадила його. Коли генерал Енабарбус, розчарувавшись до Антонія через його гуляще життя, перейшов на службу в армії Октавіюса Цезаря, Марко Антоній, передбачаючи свій упадок через єгипетську королеву, складаючи вину за поразки і нещадчі його армії на Клеопатру, звернув на ту королеву свій гнів. Він почав думати, що його любов до Клеопатри, то помилка і злочин, часом жалував, що його головна ціль у життю було кохання, та говорив: — Я качаюся в розкошах, і через те програв битви. Та єгипетська королева — то правдива циганка, то гадюка крокодил зі старого Г'їлу. Клеопатра зрадила мене, продала мої перемоги ворогам. Ах! Кули мене завела химерна, хитра розпусниця! Я мушу зірвати ті єгипетські кайдани, покинути Клеопатру!

Антоній і Клеопатра часом дуже сварилися, але скоро мирилися, бо любов знов провадила Антонія до єгипетської королеви. Розлючений Антоній знову посварився з

Клеопатрою, ляяв ту королеву вульгарними словами, і хоча колись називав її зорею і перлинною Сходою, то поцавши у злість, кричав до королеви Єгипту:

— Ти відьма, зрадлива чарівниця, хитра, химерна розпусниця. Ти шляма на всім жіночім роді! Я убію тебе!

Побоюючись, що Антоній уб'є її, Клеопатра скрилась у монументі. Одурувши Антонія, єгипетська королева передала йому слугою лист, у яким написала, що втративши надію на його любов, вона прагне умерти із ім'ям Антонія на устах. Антоній поїхав до Александрії, щоби помиритися з Клеопатрою, але військо Октавіюса Цезаря вже облягало столицю Єгипту.

Марко Антоній, втративши надію на перемогу у війні, і, діставши від посланця неправдиві вісті, що Клеопатра померла, з наміром самовбивства кинувся на свій меч. Вояки занесли пораненого Антонія до монументу. Клеопатра поцлувала Антонія, і бачучи, що він вже не живе, відчула, що для неї погасло сонце, що без Антонія світ пустиня, на якій вже нема нічого вартісного, що її щастя розбите, всі мрії знівечені, і рішилась умерти, щоби з'єднатися з Антонієм. Шляхетність Клеопатри виявилась головню тоді, коли вона станула вч-на-віч з ворогами римлянами і зі смертю.

Військо Октавія Цезаря полонило Клеопатру, відбрало від неї штитет, яким вона оборонялась, і єгипетська королева була здана на ласку свого ворога. Хоча Октавіюс Цезар трактуював Клеопатру людяно, пропонував їй приязнь, якщо вона покориться вимогам римської влади і за три дні виїде до Риму, бунтівливий дух королеви Єгипту не хотів покоритись перед ворогом. Клеопатра заявила, що вона волить лежати в могилі, але в рідній єгипетській землі, аніж римське військо має провадити її як бранку під насмій товпи у тріумфальному в'їзді Октавіюса Цезаря до Риму. Королева Єгипту знала, що римляни мали за ідеал робити лиш те, що хоробре і шляхетне, вмирати гарно — по-стойцьки спокійно. Єгипетська королева, жалуючи, що загнала свого лю-

бовника до гробу, рішилась умерти. Вона наказала служницям вдягнути її в королівські шати, вложити на її голову королівську корону.

Приклавши до своїх грудей і рамен гадюки принесені блазном, селянином з-над Нілу в кошику з фіґами, Клеопатра, звертаючись до ранньої зорі шепнула сумно:

— Вже світає, а я йду в темряву. Я вже мала в душі вічну тугу. Вже виноград із-над Нілу не звочить моїх уст. Мені здається, що Антоній кличе мене, і я йду до нього!

— Гадюки вкурили королеву Єгипту, і Клеопатра померла.

— Зоря Сходу впала! — промовив дворник Чермен.

Октавіус Цезар наказав воякам похоронити Антонія і Клеопатру в спільній могилі.

Трагедія „Антоній і Клеопатра” — то глибокий вгляд у стихію любови, що робить зі сильних людей слабих людей, зміняє героїв у злочинців. Дія того твору Шекспіра то образ гри двох полів, їх сил і слабостей, антагонізму і гармонії хвилювання життєвих еєргій жінки і мужчини. Згадана трагедія — то могутня симфонія кохання дужчого, як розлука, кохання, що тріюмфує навіть за гробом. Рівночасно той твір Шекспіра, — то образи конфліктів між любов'ю і обов'язком вояownika та володарки держави. У трагедії „Антоній і Клеопатра” злились візії поета, драматичні емоції персонажів, чини виідеалізованих героїв гігантських пропорцій, вияви характерів із великою силою почувань, жива, багата образівість, сценерія.

У згаданому творі Шекспіра Клеопатрі припала найвеличавіша роля з усіх ролей, що припали жінкам у творах того англійського драматурга; у трагедії „Антоній і Клеопатра” ерипетська королева зображена як утілення вічної жіночости, типова жінка, якої вся духовість, усі пристрасті, зусилля спрямовані на те, щоби бути гарною, любленою, щоби подобатися мужчинам, жінка, для якої любов до мужчини — то одинокий мотив усіх її вчинків, думок і мрій.

Та маєстатична, достойна королева Єгипту мала владність володарки держави, але всетаки була тільки жінкою,

її світ — то був жіночий світ, тому Клеопатра часом забувала, що вона королева, і, коли посланець приніс їй вістку, що Антоній вженився з Октавією, то Клеопатра грозила посланцеві, що вискубе йому чуприну і видряпає нігтями йому очі. Та королева Єгипту змальована як багата, жіноча особовість. Вона мала в душі прагнення розкоші, вічну тугу за щастям, за безсмертям у своїх дітях, за любов'ю, тому й мала в серцю бурхливий неспокій. Вона була одною з тих жінок, які є найбільшим щастям для мужчин. Клеопатра була проміноючим полум'ям жіночого чару, але буда й змінлива, химерна, виткана з безконечної різнородности, з протівіанств, як сама природа. В душі тієї жінки зливались зло і добро, як вічний дуалізм життя. І в любові Клеопатри й Антонія зливались в один мелодійний акорд шляхетність, одуховленість, ідеалізм і романтизм, сексуальність, фізичний еротизм і щось сліпо інстинктивне, звіряче, вияв сил вулканічних, палаючих пристрастей. Все таки для Антонія і для Клеопатри любов — то було передусім єднання двох рідних собі душ.

У згаданім творі Шекспіра акція-зміст — то могутня візія вічної туги людини за шасливою, вірною до гробу любов'ю між мужчиною і жінкою. В тій трагедії Шекспіра Антоній і Клеопатра зображені як особи, що мають у собі щось із тріюмфуючих життєвих сил, здоров'я, вітальности. У своїх учинках Антоній і Клеопатра відкривають анти тези мужеської вояовничости і вірної жіночої ніжної любови, тому в згаданім творі Антоній і Клеопатра — то краса, сила і вірність, та навіть зло в душах героїв тієї трагедії зроджує якусь красу ідеалізованого життя справжнього мужчини і справжньої жінки.

Персонажі в тій трагедії Шекспіра подібні до героїв з мїтів, легенд, казок, а всетаки мають і прикмети справжніх людей. В згаданім творі Шекспіра багато королівської пишноти, виставности виявів сил армій і влади, багато блиску золота, брязкоту не лише зброї, але й келихів налитих вином, а музика, співи, танці, грають у цім творі немалу ролю. В трагедії „Антоній і Клеопатра” показана римська імперія в її могутності, а рівночасно показані

якісь здури і якась гармонія між Заходом і Сходом, поміж Римом і Єгиптом.

Трагедія „Антоній і Клеопатра” — то одна з вершин у творчості Шекспіра, і одинокою хибкою того твору може є тільки те, що в ньому автор не вмів довести до гармонії трагічних і комічних елементів.

Трагедія „Антоній і Клеопатра” сперта на історичних подіях, бо римський історик Плутарх у своїх творах записав, що Марко Антоній був знаменитий воявник, але й страшний жерун із спікурейським смаком, жонолюб, що Клеопатра була чарівна жінка, з вогнистим темпераментом, та що Антоній і Клеопатра згинули як жертви кохання і війни.

Натхненний творами Плутарха „Мораль”, „Доля римлян”, „Життя славних греків і римлян”, захоплений величчю римського цїсарства, його героїчними подіями здобувників, вождів, легіонів, Шекспір створив ще один з найкращих своїх творів, трагедію „Юлій Цезар”.

Юлій Цезар — та дивна людина, що з адвоката стала цїсарем, людина, якої життя — то було життя героя епосу, вроджений воявник, який свій досвід у війнах висказав словами: „якщо хочеш миру, то готуйся до війни” — та велика постать мусїла стати героєм твору Шекспіра, який любив усе велике й героїчне.

Темою того твору Шекспіра стали імперіалїзм і революція та ціла доба історії римської імперії пів столїття перед народженням Ісуса Христа. Зав'язка трагедії „Юлій Цезар” вводить насамперед в дію римську товпу, яка на вулицях чекає, щоби вітати улюбленця римлян Юлія Цезаря, що після здобуття Галії, по поході проти армії Помпея, по крові і трупах своїх противників, на вершинах своєї сили і слави повертався з походу до Риму. Коли римляни вітали музикою, цвітами, бенкетами імператора переможця, трибуни народу промовляли до товпи:

— „Воля Юлія Цезаря хай провадить і запалює вас до бою з ворогами”.

На одній вулиці з'явилися конспіратори. Головний з них

по владі холерик, жадібний влади, хапчивий на гроші, фанатик і інтригант Каюс Кассіюс то був один з тих, амбітних римлян, котрих життєвим кличем було: „Або Цезар, або ніхто”. Хоча Юлій Цезар був упевнений, що Каюс Кассіюс то його приятель, дуже добра людина, той освічений, очитаний римлянин скрито ненавидів Юлія Цезаря, бо завидував йому влади, слави, яка була така велика, що римляни уважали того імператора за пів-бога. Каюс Кассіюс задумав утягнути до гуртка конспіраторів свого швагра Марка Брутуса, тому, що ім'я того чесно-го, добродушного римлянина, якого Юлій Цезар дуже любив, могло би надати конспіраторам моральний престиж, прикрити їх злочин. Марко Брутус — то був наївний, довірливий до всіх людей ідеалїст. Він був хорovitий, а за те, що його жінка дуже доглядала його, то Марко Брутус так любив її, що часто молився: „О, Боже, зроби мене достойним такої доброї жінки як моя жінка”. Марко Брутус по владі не був терористом, ненавидів інтриги, махінацій терористів, він любив зачитуватися у філософських творах і мріяв, щоби зі своєю жінкою, дочкою Катона Порцією жити вигідно, спокійно на селі, далеко від політичної боротьби в Римі, займатися музикою, філософією, але через свою безвольність, наївність грав ролю, для якої доля його не створила, став знаряддям конспіраторів. У саді Марка Брутуса рішено, що Юлія Цезаря треба вбити, бо той цїсар то амбітник, вовк в овечій шкурі і неблаганний тиран, який своїми війнами скривавив і обезлюднив багато країв, зруйнував цвітучу римську республіку, прагне знищити останки демократичного устрою, завести в римській державі неволю, диктатуру, монархізм. Марко Брутус під впливом Кассіюса і Каски, свій заворот голови взявши за натхнення свягим духом, вмовив в себе, що в римській державі треба зробити чистку, для добра Риму треба пролити кров Юлія Цезаря, усунути всі лиха у Римі, після чого конспіратори, вбивши духа тирана Юлія Цезаря, заведуть владу духа волі, демократії, миру, тому що той Юлій Цезар — то причина зла, хаосу, а конспіратори то творці порядку і добра.

День перед убивством імператора Юлій Цезар запросив до свого дому конспіраторів випити з ним вина. Раненько жінка Юлія Цезаря Кальпурнія, збудившись, радила своєму чоловікові не йти до сенату на наради тому, що їй приснився страшний сон, у якому вона бачила статую імператора облиту кров'ю. Юлій Цезар, хоча був побожний, складав богам жертви, то не був забобонний, був непохитний, відражений, в його душі була стоїцька погорда до смерті, тому він, зігнорувавши перестороги жінки та одного свого прихильника, сказав, що він фаталіст, що боягузи вмирають багато разів, а відважні вмирають тільки раз і, невгнутий в рішеннях, пішов до Капітолю.

Під час нарад сенату, знаючи, що Юлій Цезар любить підхлібство, сенатори схлибляли йому промовами, а Марко Брутус стискав руки імператора і кликав: „Нехай довго живе Юлій Цезар!“ —

Після засідання сенату, коли Юлій Цезар усміхаючися до конспіраторів переходив коло пам'ятника консула Гнаюса Помпея, терорист Каска перший задав цісареві удар штилетом зі заду в шию, а Кассіус та інші конспіратори ще кільканадцять разів пробили імператора штилетами. Юлій Цезар цілий скривавлений, заслоняючи своє тіло від ударів полами плаща, побачив свого найліпшого приятеля Марка Брутуса, і, не довіряючи, щоби Брутус міг зломити лояльність супроти свого володаря, покликнув здивовано:

— Et tu Brute contra me? (І ти, Брутусе, проти мене?).

Коли Юлій Цезар помер, конспіратори винесли його тіло на майдан і викрикали:

— Ми конспіратори! Ми вбили амбітного тирана, і відтепер запанують свобода, мир і рівність! Ми оборонці волі народу!

В життю нема межі між трагічним і комічним. Римляни, чекаючи на похорон Юлія Цезаря, жартували, розмовляли:

— Чи ти жонатий?

— Ні, то тільки дурні женяться!

— Ти поет Цінна? Биймо поета за те, що він пише дурні вірші!

Під час похорону Юлія Цезаря, Марко Брутус, упевнений, що він ніколи не помиляється, промовляючи вияснював римлянам, чому вбивство імператора було konieczне. Марко Брутус запевняв римлян, що Юлій Цезар любив його, як брата, і він любив Юлія Цезаря, але любив більше Рим, свободу, тому вбив Цезаря.

Скриті вороги конспіраторів і Марко Антоній на похороні розплакалися зі жалю, що Юлій Цезар був такий могутній, славний, а вже згинув. Марко Антоній виголосив промову, в якій натякав, що вбивство Юлія Цезаря найбільший злочин в історії Риму, бо Юлій Цезар не був амбітником, злим тираном, що він любив народ, дбав про добро римлян, а якщо той цісар був би далі жив, то був би зробив для Риму ще більше добра, як зробив. Рівночасно в своїй промові Марко Антоній признав, що конспіратори — то чесні вбивники, найчесніші з римлян.

Під впливом хитро обдуманой, двозначной промови Марка Антонія товпа раз славилла конспіраторів і кричала „Хай Брутус буде імператором!“, а раз жалувала за вбитим цісарем, навіть плакала, та вкінці вчинила крик:

— Юлія Цезаря вбили нікчемні зрадники! Треба помститися за смерть цісаря! Убиймо вбивників, розірвім їх на куски! Спалім доми вбивників Цезаря!

По упадку влади Юлія Цезаря в римській державі запанував тріомвірат, до якого належали Октавійус Цезар, Емілійус Лепідус і Марко Антоній. Коли серце Юлія Цезаря перестало битися, то в римській державі, якої серцем був той знаменитий імператор, владу мали три тирани, замість волі була неволя, замість миру — була горожанська війна. Члени тріомвірату Антоній і Октавій Цезар старалися усунути від влади Лепідуса, послали на смерть своїх противників навіть кривних конспіраторів. Невблаганна богиня помсти Немезида вчинила так, що вбивники Цезаря стали такими, яким був їх убитий ворог, використовували владу для своїх цілей. Через приману злочину виконаного зі шляхетних моти-

вів, конспіратори йшли від поразки до поразки. Маркус Антоній мстився на конспіраторах за вбивство Юлія Цезаря, і організував військо для боротьби проти них.

Кассіус і Брутус опинилися осамітненими серед римлян, і зі страху перед тріумфіратом повтікали з Риму. У таборі коло Сардіса в наметі і Кассіус і Брутус сварилися, закидали один одному нелегальне стягання податків для армії,гноблення селян і роздавання посад за хабарі.

По сварці колишні конспіратори мирилися, пили вино, жалували, що вбили цесаря, Марко Брутус говорив:

— Ми вбили Юлія Цезаря, найбільшу людину, яка жила на землі, щоби панувала свобода, але тріумфірат, його війни кинули наш край у пропасть неволі, в руїну; і я волів би бути псом, що гавкає на місяць, як бути римлянином під владою розбійників із тріумфірату і колишніх конспіраторів.

Кассіус навіть кликав до Брутуса:

— Убий мене тим штилетом, котрим ти вбив Юлія Цезаря!

Одного дня Марко Брутус довідався, що його жінка, дізнавшись, що Марко Антоній і Октавіус Цезар об'єднали свої війська для боротьби проти збройних відділів Брутуса і Кассіуса, з розпуги і журби скінчила життя самовбивством.

На полях коло Філіппі, армія Марка Антонія розгромила військо Кассіуса і оточила його. Каюс Кассіус, знаючи, що його справа втрачена і його чекає помста тріумфірату, дав своєму джурі Піндарусові наказ убити його штилетом, і помер зі словами на устах:

— Юлію Цезарю, ти помщений тою самою зброєю, котрою я вбив тебе!

Брутусові з'явився дух Юлія Цезаря, і Марко Брутус просив того духа, щоб він убив його. Марко Брутус, котрий більше боявся ганьби, як смерті, щоби не потрапити в полон, попросив свого слугу Страпо, щоби він підтримав штилет, сам кинувся на той штилет, і, вмичаючи, кликнув:

— О, Юлію Цезарю, ти тепер могутній, твій дух тепер ходить тут і звертає зброю проти наших грудей. Юлію Цезарю, ти переміг нас, я вбиваю себе радше, як я вбивав тебе!

Історія Юлія Цезаря — то історія різних сил, які будували і розкладали римську імперію, то образ тріумфу людської сили, волі, та її діл. У згаданім творі Юлій Цезар представлений як дух утілений в людське тіло, позитивний і сильний.

У трагедії Шекспіра „Юлій Цезар“, що є цілою панорамою, галерією типів, характерів, великий, героїчний, дух Юлія Цезаря бореться проти духів малих людей. Дарма, що в тій боротьбі конспіратори вбили тіло імператора, то дух, воля Юлія Цезаря тріумфували над убивниками, формували долю римлян, бо діла Юлія Цезаря були такі великі, що вони жили і по смерті їх творця та давали й ворогам відчуття, що вплив добрих, великих людських діл — безсмертний. Особа Юлія Цезаря є центром згаданої трагедії, над котрою уносився дух того імператора, якого життєва сила проникає акцією згаданого твору, у якому Юлій Цезар зображений як постать, що є репрезентантом імперії, порядку, маєстатичности Риму і виразником долі римлян. Герой тієї трагедії Вільяма Шекспіра представлений як людина з імператорською величиною, могутністю, з динамічною енергією, і міццю, як герой, котрому життєвий шлях освітлювали зорі слави і блиск зброї, який ішов від перемоги до перемоги, ступав по світі то як лев, то як коцьос.

Шекспір змалював Юлія Цезаря не як синонім тиранії, імперіалізму, але як трагічну постать володаря, що згинув у боротьбі зі злом, з товпою, яка не розуміла його заслуг, намірів та його героїчної спроби рятувати римську імперію від її волі до самознищення.

Тому то трагедія „Юлій Цезар“ є не тільки образом упадку того імператора, але й образом упадку його волею.

Твір „Юлій Цезар” має за тенденцію розкрити правду і доказати, що повалення усталеного державного ладу веде до зла, зіпсуття, тому й убивство з політичних мотивів недоцільне. Рівночасно трагедія „Юлій Цезар” криє в собі тенденцію виявити, що деспотизм, тиранія — то діти анархії, а анархія то загибель для тих, що її чинять. Головною проблемою згаданого твору Шекспіра є проблема свободи і тиранії.

В творі „Юлій Цезар” акція має статичну, має щось, що нагадує бурю, яка наближається і втихає. У згаданім творі Шекспіра всі особи історичні, тому в ньому панує повна історична правдоподібність.

Діапазон творчості й зацікавлення Шекспіра були такі широкі, що той письменник, створивши кілька трагедій, драм на теми з історії Греції, Риму, Англії, драматичну поему, казку, в наступних роках написав декілька реалістичних творів, у котрих основою тем є свідомість сучасної Шекспірові людини. Між тими реалістичними творами помітні трагікомедія „Купець з Венеції”, (Merchant of Venice), трагедія „Отелло” муриш з Венеції” (Othello), і „Король Лір” (King Lear).

Головною особою в творі „Купець з Венеції” є жид лихвар Шейлок, який, хоча скрито ненавидів християн, щоби збагатитися, позичав їм гроші. До тих християн належали і купець Антоній та його приятель Бессано, що, бажаючи вженитися з багатою панною Порцією з міста Бельмонту, при посередництві Антонія позичив у жида лихваря три тисячі дукатів. Шейлок не радо дав позичку Антонієві, знаючи, що той християнин ненавидів жидів, що він не раз плював на нього, погорджував ним, називав його жидівським псом. Використовуючи нагоду, Шейлок боронив своїх одновірців, кажучи до свого клієнта:

— Чи жида не такі люди, як християни? Якщо ти пораниш жида, чи його не болить, чи з нього не тече кров? Всі люди під шкурою однакові, отже всі люди браття.

Коли Бессано женихався з Порцією, то його приятель християнин Лоренцо, закохався в дочку Шейлока Дже-

сіку, яка любила гроші так, як любив її батько, тому за намовою свого кохання присвоїла собі гроші й цінності Шейлока, втекла до Бельмонту, де скривалася в домі Порції, в котрому скрився і Лоренцо. Характеризуючи того Лоренца, Шекспір висловив свою любов до музики, виразивши переконання, що людина, яка не любить музики здібна до зради, хитрости, її душа темна, як ніч, і такій людині не треба довір'яти.

Шейлок підозрюючи, що Антонію допоміг Лоренцові викрасти Джесіку, запалав жаждою помсти, позбавив дочку права на придане, шукав способу, як пошкодити Антонієві, але попав у власну петлю. Антоній не міг звернути жидові довгу, збанкрутував. Через грошеві клопоти Антоній мав зі Шейлоком судовий процес, у якому Порція, щоби рятувати Антонія, брала участь в ролі адвоката і повела судову справу так, що суд, закинувши Шейлокові лихварство, намагання відобрати венеціанові Антонієві життя, примусив Шейлока віддати частку свого майна як придане для Джесіки та її чоловіка християнина Лоренца, а частку державі. У зв'язку з тим жид лихвар був ув'язнений, і йому грозила кара смерті. Після того, як венеційський князь помилував Шейлока, Антоній примушував того жида стати християнином, але довгу Шейлокові не віддав.

„Купець з Венеції” то образ відносин між християнами й жидами в добу Ренесансу, образ, який Шекспір створив не з ненависти до жидів. У згаданому творі Шекспір представив жида як до деякої міри симпатичну людину; хоча одна особа в тому творі, Граціано, каже, що в жида Шейлока вселилася душа вовка, а сам той жид признається, що він здатний вирізати серце свого ворога, то все ж таки жид Шейлок має і добрі прикмети. Він гордий з того, що він жид, він вибачливий, має зміст гумору, любить свою дочку. Ненависть Шейлока до християн не персональна, але расова пристрасть ображеного жида, який прагне справедливості. У тім творі характер жида Шейлока, що через вину християн був скривджений, втратив дочку

і маєток, доводить акцію до пункту, що наближається до трагедії, тому постать того жиди, який стає перед моральною проблемою, чи вбити свого ворога християнина чи ні, хоч трохи комічна, то в нещастю будить не ненависть, але симпатію не тільки жидів, але й християн. В найглибшій основі твору „Купець з Венеції” лежить якась проблема справедливості, толеранції, ідея братерства людей різних рас і вір та признання, що людина має право жити, але й другій людині дати право жити також. А всетаки жиди через твір „Купець з Венеції” уважають Шекспіра за антисеміта, згадану трагікомедію уважають за антисемітську та стараються, щоби трагікомедію „Купець з Венеції” не виставляти в театрах, не читати в школах, у читальнях, бібліотеках, бо жиди в рабовій засліпленості впевнені, що всі народи можуть воювати, суперничати між собою, але на жидів не сміють написати навіть сатири, не мають права критикувати жидівських злочинів.

Твір „Купець з Венеції” має тему взятую з оповідання „Il pescatore” італійського письменника Джіованні Флорентіно.

Твір „Отелло” — мурин з Венеції — то трагедія з родинного життя, якої акція розгортається в таких сценах:

У Венеційському князівстві служив при війську генерал Отелло мурин. Він був достойний, шляхетний, хоробрий, але, як африканець, мав буйну уяву, був палкий у почуваннях, нестримний у гніві. Отелло мав приятеля сенатора Брабанчіо, якого відвідував часто. Дочка сенатора Дездемона, наслухавшись розповідей генерала про його воєнні пригоди, покохала Отелла за його славу героя і, без відома батьків вийшла за нього заміж, дарма, що мурин уже не був дуже молодий.

Генерал Отелло несвідомо викликав проти себе ворожість мстивого злочинця хорунжого Яга. Той хорунжий був сатанічно злою людиною без жалю й сумління і він знаходив розкоші у підчиненню людей своїй волі; брехливі наклепи, доноси, кривдження інших людей давали йому почуття своєї сили, волі, вартості і самозадоволення зі

свого зла. Маючи вроджений інстинкт безпричинної злости і ненависти, хорунжий Яго мав сильні пристрасті спрямовані на того, хто вразив його самолюбство, тому через нікчемність його природи він зненавидів свого коменданта навіть за його шляхетність.

Яго ненавидів Отелла вже і в минулому, підозрюючи, що мурин генерал перед одруженням з Дездемоною кохав його жінку Емілію. Тому, що колись Яго кохав нещасливо Дездемону, то він зненавидів і ту жінку за те, що вона не любить його, але любить мурина. Ненависть Яга до генерала збільшила та подія, що той генерал іменував лейтенантом не його, але флорентійця Михайла Кассія. Опанований духом помсти, хитрий у виконанні своїх плянів, мистець у лайдацтві Яго постановив довести до упадку мурина генерала, Дездемону і чесного, шляхетного лейтенанта Михайла Кассія, якого хорунжий ненавидів навіть за те, що той лейтенант був дуже вродливий. Для своїх цілей Яго задумав ужити свого дурного приятеля Родеріґа, що також був закоханий в Дездемону. Стрінувши раз Родеріґа, Яго намовляв його:

— Я ненавиджу генерала і ти його ненавидиш. Я люблю Дездемону і ти любиш її нещасливо. Обидва помстимося на тій генералі, а потім Дездемона буде моєю або твоєю жінкою, бо вона і так не зможе довго любити такого чорного диявола, як той мурин.

Свої злобні інтриги почав хорунжий з того, що при посередництві Родеріґа повідомив сенатора Брабанчіо, що його дочка потаємно утекла і звінчалася із генералом. Брабанчіо раніш був переконаний, що Отелло більше чесний, як чорний, а Дездемона чесніша, як усі дівчата в світі, тому сенатор обурився, здивувався, що така скромна, тиха його дочка закохалася в Отелла, хоча здавалося, що вона боїться глянути на чорних муринів, і хоча Дездемона не хотіла виходити заміж за жодного з мужчин білої раси, які залилися до неї. У тому, що Дездемона вийшла заміж за генерала, сенатор бачив вплив муринських чарів, зраду крові білої раси, і заскаржив мурина до суду. На судовім про-

цесі Дездемона зізнала, що Отелло не зачарував її, не звів, не збаламутив, та, що вона вийшла заміж за мурина лише тому, що кохає його. Венеціанський суд рішився вислати Отелла на Кипр воювати з турками. Тому, що мурина сам був чесний, віродостойний, він довіряв людям, був упевнений, що і Яго добра, чесна людина. Через те генерал доручив хорунжому привезти Дездемону на окупуванні острів на тім кораблі, на котрім плили Отелло і Кассіо.

Тому, що мурина генерал назначив Михайла Кассія комендантом гвардії на Кипрі, Яго зненавидів генерала і лейтенанта ще більше як ненавидів раніш і для помсти підшепнув муринові, що його жінка є любовницею Кассія. Отелло зразу не довіряв підшептам хорунжого, впевняв Яга, що Дездемона то чесна, скромна, порядна жінка, яка напевно любить свого чоловіка, бо, якщо не любить, то не вийшла б за нього заміж. Яго, щоб розпалити в душі мурина заздрість, натякнув генералові:

— Якщо Дездемона могла обдурити свого батька і без його відома вийти заміж то може обдурити свого чоловіка. Я чув, як Михайло Кассіо у сні шептав: — Солодка Дездемено, будьмо обережні, скриваймо нашу любов. Проклята доля, що віддала Дездемону муринові!

Підозріваючи, що Дездемона зраджує його, Отелло відчув себе прогнаним із чарівного світу взаємної любови. Заздрість родилася в душі генерала сама від себе, тому Отелло почав сумніватися, вагатися, підозрівати і думати: — Жінки схильні до помилок і слабостей, то може моя жінка, хоч і виглядає на янгола хоч вона ніжна, субтельна, і в світі нема жінки милішої, як вона, то все ж може Дездемона інакша, як мені здавалося, і може нікчемна розпусниця, яка зраджує мене? — Може всі люди злі, то і Дездемона зла?

Отелло наказав Ягові, щоби він і його дружина слідкували за Дездемоною, чи вона ходить із Кассієм на любовні стрічі, а Яго намовив Родеріґа стежити за Дездемоною і за лейтенантом, чи вони стрічаються, та доносити про

те йому, хорунжому. Продовжуючи інтригу, Яго вливав у серце генерала краплини отрути заздрости і довів до того, що Отелло терпів через саме підозріння, що його жінка зраджує його, і говорив до хорунжого:

— Я люблю Дездемону, але мене пожерає заздрість. Я вольо бути жабою, яка живе не купі гною, аніж ділитися любов'ю жінки з другим мужчиною. —

Коріння заздрости вкорінилося у серці мурина, розвивалося, росло. Заплілений любов'ю до жінки, генерал ставав щораз більше заздрісний без причини тільки тому, що мав заздрісну натуру. Коли він бачив, що його жінка випадково стрічалася з лейтенантом, розмовляла з ним, то Отелло вважав те за доказ, що Дездемона зраджує його. Генерал мурина роздумував дні і ночі про зраду своєї жінки, почав відчувати, що його гонор мужчини ображений зрадою жінки, тому він мусить боронити своєї чести мужчини та доброї опінії своєї подруги.

Щоби вбити прихильність генерала до лейтенанта й пошкодити лейтенантові, хорунжий підпоїв Кассія, підмовив Родеріґа почати бійку з Кассієм. Родеріґо з намови Яга образив Кассія, лейтенант ударив Родеріґа і випадково поранив губернатора Монтана, що намагався спинити бійку двох закукурічених учасників бійки. Яго вмовив у мурина, що лейтенант почав бійку, а обурений генерал позбавив лейтенанта рангу коменданта гвардії. За намовою Яга Кассіо звегнувся з просьбою до Дездемони, щоби вона допомогла йому дістати назад старшинський ранг, Дездемона, не підозріваючи інтриги, і не думаючи, що її чоловік може уважати її невірною, просила Отелла, щоби він вибачив Кассієві, і щоб знов іменував його лейтенантом. Той учинок добродушної Дездемони був для її чоловіка новим доказом, що його жінка кохає Кассія, і тому помагав йому в його кар'єрі.

Турбований заздрістю мурина шукав доказів провини своєї жінки, а Яго знаходив ті докази. Свого часу Отелл подарував своїй жінці дорогоцінну для нього хусточку,

а Дездемона, відвідуючи Емілію, ту хусточку загубила. Жінка хорунжого, знайшовши випадково ту хусточку, дала її своєму чоловікові. Яго підшепнув муриніві, що бачив хусточку в руках лейтенанта, а то певний доказ, що Дездемона буває в кімнаті Кассія. Для заздрісного чоловіка і марна хусточка стала важним доказом злочину його жінки.

Отелло загориснувся, що він помститься на особі своєї жінки і Кассія, та розлючений кричав:

— Я розірву Дездемону на шматки, а ти, Яго, вбий Кассія! За те я іменую тебе лейтенантом!

Хитрий Яго підшепнув генералові, щоб він задушив Дездемону; рівночасно хорунжий намовив Родеріга вбити Кассія.

Заздрість викликала перевагу дикости над добрими інстинктами генерала, і мурин Отелло став знов африканським дикуном! Любов генерала до своєї жінки стала сліпою пристрасною змінилася у ненависть. Мурин ображав свою жінку з любови до неї, а коли жінка плакала, то Отелло бив її, кричав до неї:

— Ти, Дездемоно, одна з тих жінок, що чинять розпусту, грішать, зраджують своїх чоловіків, а потім стоять на колінах і моляться!

Набивши жінку, Отелло казав їй забиратися, щоб він її і не бачив.

Дездемона то була чесна жінка, лагідної влачі, готова терпіти ради любови до свого чоловіка і не думала зраджувати його. Вона була переконана, що в світі нема таких жінок, що зраджують своїх чоловіків, а, якщо такі жінки є, то хай Бог простить їм їх гріхи. Дездемона була безпомічна, безрадна, і надто любила свого чоловіка, що би покинути його. Рівночасно жінка генерала мурини була заніжна, тому безсила супроти інтриг Яга, для якого кожний її вчинок став знаряддям проти неї. Чесність і доброта стали для Дездемони небезпекою і велику жінку до загибелі. Доля призначила Дездемону, щоб вона терпіла як жертва людської злоби і своєї наївності.

яка була така велика, що та жінка генерала мурини, не знаючи про інтриги Яга проти неї, просила того злочинця хорунжого, щоб він поміг їй з'єднати назад прихильність і любов її чоловіка.

Одного дня з Венеції прибув кривий Дездемони Людовіко з наказом від князя, щоб Отелло вернувся до Венеції, а своїм наступником іменував Кассія. По якомусь часі на вулиці за намовою Яга Родеріго вчинив заїмку, а коли той приятель хорунжого заатакував Кассія, Яго, щоб замаскувати свою фальшиву інтригу, нібито обороняючи лейтенанта перед напасником, убив Родеріга в такий спосіб, щоб виглядало, наче Родеріго заштилетував Кассіо. На крик лейтенанта прибігли Людовіко, Монтано й офіцери. У тому часі Дездемона спала. До її кімнати увійшов Отелло, і сказав жінці, що він мусить убити її за те, що вона зраджувала його, кохала лейтенанта. Дездемона старалася переконати свого чоловіка, що вона все була йому вірна, не любила Кассія та блага:

— Чоловіче, змижосердися! Дай хоч помолитися! Я християнка! Я вмираю невинна!

Але Отелло, попавши в шал заздрости, кричав:

— Ти гарна, як цвітка, але фальшива, як чорт!

Мурин генерал задушив Дездемону в її ліжку. Увійшла Емілія і принесла вістку, що на вулиці в засідці, яку зготовив Яго, Родеріго вбитий, Кассіо поранений. Жінка Яга виявила правду, що хусточку, яку загубила Дездемона, вона знайшла і дала її своєму чоловікові. Емілія розкричалася:

— Дездемона — то янгол, а ти генерале, чорний чорт! Жорстокий мурине! Дездемона була невинна; вона все любила тебе!

Надійшов Людовіко і офіцери привели ув'язненого Яга: Кассіо заявив, що він ніколи не кохався з Дездемоною. У кишені вбитого Родеріга знайдено лист, у якому були докази злочинів та інтриг Яга. По виявленню невинності і вірності Дездемони Отелло знов став таким, яким був ко-

лись — зрозумівши, що його обдурив Яго, мурин поранив того злочинця, потім генерал признався, що він кохав свою жінку нерозумно, та цілувавши губи мертвої Дездемони, пробив своє серце штилетом і помер. Ляйтенант Кассіо, новий губернатор Кипру, наказав тортувати Яга.

„Отелло” — то високо драматичний твір, могутній своєю силою дії, психологічної аналізи переживань і теплінь людини, яка, опанована демоном любовної заздрості, що, мов потвора, родиться сама зі себе, і пожерає сама себе, запалюючи уяву людини, веде її до злочину й загибуні.

В Дездемоні і в Яго небо і пекло знайшли своє самоздійснення, а те небо й пекло було і в душі Отелло. Та трагедія — то рівночасно образ трагічного світу, в якому Дездемона і Отелло мусили згинуть як жертви зуларів двох духових культур, традицій муринна африканця і європейської жінки.

Герої згаданого твору — то репрезентанти доби Ренесансу, доби людей з палкими темпераментами.

Ті герої згинули як жертви трагічної помилки, і їхня смерть — то трагічна іронія долі.

Драматичне напруження акції цієї трагедії, сцена задумування Дездемони роблять той твір сугестивним. Зміст і форма того твору оригінальні. У творі „Отелло” Шекспір намагався представити зі становища моралі злочини, насильства і їх згубні наслідки, щоб унаглядити, що людина лише тоді ділає слушно, правильно, коли ділає спокійно, розумно.

Тему для трагедії „Отелло” Шекспір узяв із новели італійського письменника Жиральдія Чінціо „*Peccatomithy*”.

В основу трагедії „Король Лір” (*King Lear*) лягла акція, яка доходить до розв’язки конфлікту через такі сцени:

Король Британії Лір, постарівшись, бажаючи дожити

віку в спокою, задумав роздати своє королівство трьом дочкам. Дві старші королівни, Гонеріла, жінка князя Албани та Регана, жінка князя Корнвелу, були хитрі, як лисиці, злі, як гадюки, самолюбні й захланні на майно. Вони, хоч не любили свого батька, вміли схлібити йому, через те наївний, від старости здитинілий, обдурений заявами любови двох дочок Лір віддав їм ціле своє королівство, та рішився затримати свій титул короля, жити під опікою Регани і Гонеріли.

У співжиттю зі своїм батьком, наймолодша дочка короля Ліра, добра, скромна, з янгольською душею Корделія, не вміла виявляти своїх почувань любови до батька, ані схлібляти йому, тому король не віддав їй жадної частини свого королівства і вирікся Корделії. Коли добродушний граф Кенту, королівський придворник старався помирити короля Ліра з його наймолодшою дочкою, то король прогнав графа зі служби.

Скривджена батьком наймолодша дочка короля Ліра осталась без приданого, і через те женихи покинули її Все таки тому, що Корнелія була гарна, з нею оженився французький король. Зданий на ласку двох безсердечних дочок Лір пішов жити в палаті дочки Гонеріли, але Гонеріла та її чоловік і зарядця двора дошкулювали старому королеві примушували його зменшити кількість його слуг, щоби зменшити видатки на удержання двора. Гонеріла в розмові з Реганою ще й нарікала, що її батько кривдить її вдень і вночі. Уражений неласкавістю і негостинністю одної дочки, король поїхав жити в дворі другої дочки, але Регана вже була з Гонерілою у змові проти батька і змовлялась із нею вбити Ліра, тому Регана і її злющий чоловік навіть не хотіли впустити короля до свого двора. Граф Кенту, хоча був прогнаний зі служби, остався вірним своєму королеві, та разом з ним і з його блязном вирушили в дорогу в невідоме. Через те, що король Лір утратив усе, що мав, пізнав невдячність, захланність своїх старших дочок, розпука і жаль так опанували короля Ліра, що він, не видержавши удару долі, майже збожеволів,

навіть не знав, де він, і де ночував минулої ночі. Старий, безсилий, напівсліпий, одягнений фантастично, наложивши собі на голову корону сплетену з трави і соломи, у бурхливу ніч він тинявся по степу. Покинутий дочками, відданий на нужду і самоту, шарпанний болем, битий дощами, напівшалений колишній король Британії навіть розплакався, здіймав руки до небес, просив Бога, щоби буря скинула землю в море, щоб не остало і сліду по таких невдячних створіннях, як люди, кидав прокльони на свої дві дочки, але його прокльони заглушували шум бурі, і гук громів.

У степу король Лір стрінув добрячого графа Кенту та Едгара графа Гловцестеру, котрого прогнав з дому його брат Едмунд. Граф Кенту, стараючись допомогти королеві Лірові в його нещастю, намовив його шукати з ним сховища в убогій хатині.

У тих часах князівства Альбані і Корнвела попали у воєнний конфлікт, французька армія окупувала декотрі країни британської держави, а з тією армією прибула на британську землю і Корделія. Вона, довідавшись про місце перебування її батька та про його стан, приїхала до нього із міста Даверу. Король із трудом пізнав свою дочку, яка забрала батька до свого приміщення, покликкала лікарів, а лікарі привели короля до розуму й здоров'я. Коли Корделія просила свого батька їхати з нею до Франції та старалась направити всі кривди які вчинили її дві старші сестри королеві, Лір відчув, що в світі зла і терпіння він знайшов дорогоцінне джерело доброти і любови та назвав Корделію блаженною душею. Аж тоді старенький король збагнув, що любов і чеснота мають велику силу перетворювати терпіння в цвіти, а каміння в золото.

Коли Корделія просила в батька благословення, батько поблагословив її та просив, щоби вона вибачила йому те, що він скривдив її, а після примирення з Корделією король Лір жив далі у проміннях любови своєї наймолодшої дочки.

У міжчасі дві старші дочки короля Ліра, знудившись скучним подружнім життям, шукали розради, закохались

у графа Едмунда, ривалізували між собою не тільки в любовних, але і в спадкових справах, Гонеріла зі заздрости та, щоби захопити майно своєї сестри, отруїла Регану, за те попала в тюрму, де скінчила життя самобивством. Божа справедливість покарала дві старші дочки короля Ліра за їх диявольську невдячність і жорстокість. У боротьбі між родинами графа Гловцестера і князя Корнвела, ошалілим слуга заштилетував чоловіка Регани. Син графа Гловцестера став командантом війська. Князівство Альбані з'єднало свою армію з армією графа Едмунда, щоб охоронити Британію від інвазії французів.

Військо під командуванням графа Едмунда, в бою коло міста Даверу здобуло перемогу над французами, тому Корделія, королева Франції та її батько попали в полон. Ідучи до тюрми, старенький король Лір промовив до Корделії: —Тепер донечко, в тюрмі будемо співати, як пташки у клітці.

Граф Едмунд наказав покарати короля Ліра і його дочку карою смерти, але на наказ Едгара військо князя Альбані ув'язнило Едмунда за державну зраду. Рятунок для Корделії прийшов запізно, бо вона повісилась у тюрмі, а король Лір із жалю за дочкою помер.

„Король Лір” Шекспіра — то спів людського болю життя, крик розпуки людини зраненої в найглибших почуваннях скривдженої долею, душевно зломаної горем. Трагедія „Король Лір” напоєна ліризмом. У декотрих сценах дії того твору доведена до найбільшого напруження, досягає до виссокого патетичного патосу. Та сцена, в якій представлено короля Ліра, коли він проклинає свої дві дочки, веде спір з цілим світом, то одна з наймогутніших, найбільше патетичних сцен у світовій драматичній літературі. В тій сцені зливаються сила природи, людської натури і людських пристрастей.

„Король Лір” то трагедія людей зроджена з надміру любови і ненависті, то твір про універсальність зла, його сили і присутности в людських серцях, того зла, що чинить спустошення в життю людей, родить невдячність, спричиняє терпіння, горе і сльози. Але в темряві життя,

злочинців зображених у тій трагедії Шекспіра ясніє світло вдячності, краси і моралі Корделії

У згаданім творі Вільям Шекспір торкнувся проблем людської душевної культури, відносин між батьками і дітьми, вдячності дітей зупроти батьків. Одною з формуючих ідей того твору є ідея, що упорядкована суспільність повинна формувати своє життя на моральних відносинах у родинах.

Тему для трагедії „Король Лір”, Шекспір запозичив із хроніки шотландського історика Голіншеда та з історії Бри-Geofrey of Monmouth). Драматичний твір Шекспіра „Король Лір”, написаний в 1605-ім році, був перший раз виставлений на сцені в придворному театрі королівської родини в Лондоні. Про популярність згаданої трагедії Шекспіра свідчить хоч би те, що український поет Тарас Шевченко намалював картину „Король Лір”.

В трагедії „Ромео і Юлія” (Romeo and Juliet) щодо змісту і щодо форми виявились найліпші та найгірші прикмети творчості їх автора, величезна творча снага, розмах, полет уяви Шекспіра, а рівночасно його недостача почуття міри, безконтрольність над фантазією.

Трагедія „Ромео і Юлія” не позбавлена деяких реальних основ: У місті Вероні його мешканці ще й тепер показують дім, у котрому наче б то жила родина Капулетів, а за містом на цвинтарі у тіні плакучих верб, показують напів загалу гробницю, в котрій нібито похоронена героїня трагедії Шекспіра — Юлія.

Дві італійські родини Монтекі і Капулеті, яких історія вшлетена в інтригу згаданої трагедії Шекспіра, згадав поет Данте у поемі „Божественна комедія”.

Відносини між цими двома родинами стали канвою, на якій Шекспір снував таку мережу сюжету згаданого твору:

В гарному італійському місті Вероні дві аристократичні родини Монтекі і Капулеті так ворогували, що часто вчиняли між собою на вулицях криваві бійки. Одного дня Капулеті уладили в своїм домі бал, на який запросили всю аристократію міста Верони окрім родини Монтекі. Все ж

молодий романтичний, кохливий і палкий юнак Ромео Монтекі за намовою приятеля Бенволіо, кузина родини Монтекі та в товаристві приятеля Меркуціо, кривого князя Ескалюса прийшов на той бал, щоби побавитися і стрінутися з любкою Розаліною. Підчас балу Ромео забув, що тужив за тією любкою, бо побачив таку гарну, чотирнадцятирічну панянку Юлію, яка в порівнянні з Розаліною здавалася йому голубкою, що сидить коло ворони. Напасливий, палкий кузин Капулетів Тіболт, пізнавши Ромея по голосі, не міг стерпіти, щоби Монтекі був присутній на балі Капулетів, і хотів викинути Ромея зі залі, але старий Капулет спротивився тому. Ромео слідкував за Юлією і довідався від приятелів, що та панянка красуня — дочка Капулетів, ворогів родини Монтекіїв.

Панна Юлія, хоча від няньки служниці дізналася, що Ромео походить із роду Монтекіїв, то, потанцювавши з тим юнаком, віддала своє серце ворогові своєї родини.

По півночі Ромео з приятелями вийшов зі залі, в котрій відбувалася забава, але тужив за Юлією, тому перескочив через мур у сад Капулетів, щоби хоч побачити ту красуню, з якою познайомився під час балу.

Юлія, стоячи біля вікна, у світлі місяця, помітила Ромея, спитала його, яким чудом він дістався в сад, хоча мури високі і місце небезпечне, бо Капулеті, стрінувши Монтекія в саду, можуть його вбити. Ромео присягався, що Юлія дорожча йому, як життя, тому він на легких крилах любови перелетів через мур, хоча знає, що батьки Юлії побачивши, що він розмовляє з дочкою Капулетів, можуть його вбити. Юлія призналася юнакові, що вона кохає його любов'ю великою і глибокою, як море, що в її любові є щось нагле, несподіване, як блискавиця. Дарма, що служниця колишня нянька Капулетів кликала Юлію йти спати, то дівчинка підліток прагнула аж до ранку кликати до юнака „Добраніч”, продовжувала розмову, а її слова здавалися закоханому хлопцеві кращими від співу птиць тонів музики. Попрощавшись із Юлією, Ромео пішов до францішканського монастиря і попросив монаха, отця Лаврентія, звін-

чати його з Юлією. Отець Лаврентій був розумною, розсудливою людиною, але, надіючись, що шлюб Юлії і Ромео усуне ворожнечу родин Монтекіїв і Капулетів, той монах францішканин дав свою згоду на вінчання молоденької, закоханої пари. Колишня нянька, служниця Капулетів, добродушна, смішна простачка була післанцем у листуванні закоханої пари, повідомляла Юлію про пляни Ромео приготувляла свою вихованку до шлюбу, при тому розмовляючи з нею трохи ординарно про те, які то розкоші стрінуть Юлію по шлюбі.

Дочка Капулетів, взявши потайно шлюб із Ромеом, обдурила батьків, що вона ходила до монастиря сповідатися у отця Лаврентія.

Того самого дня Бенволіо і Меркуціо стрінули на вулиці Тіболта, що був дердитий на Ромеа через те, що той юнак прийшов на бал в домі Капулетів. Тому, що Тіболт обвинувачував Меркуція в змові з молодим Монтекієм, між представниками родин Капулетів і Монтекіїв виникла бійка, в якій Тіболт убив Меркуція, а Ромео вбив Тіболта. Після вбивства Ромео скриється в монастирі, а князь Верони засудив його на вигнання. Молоденький Монтекі, довідавшись про присуд на нього, шалів з розпуки, казав, що вигнання з рідного краю гірше, як смерть. Отець Лаврентій потішаючи молодця, радив йому для розради читати філософічні твори, але Ромео відповів своєму духовному до радникові, що філософія не може йому віддати, ані заступити Юлії.

Вийшовши з монастиря, Ромео вночі видряпався по мотузяній драбинці до кімнати Юлії, попрощався з жінкою і пішов на вигнання до міста Мантуї. Старий Капулеті і його жінка, не знаючи, що їх дочка звінчалася з Ромеом, бачучи, що та їхня доня часто плаче з жалю за Ромеом, думали, що вона оплакує вбитого Тіболта і примушували її вийти заміж за кривого князя Верони, графа Паріса. Тому, що Юлія не любила того графа, і воліла вмерти, аніж вийти за нього заміж, вона звернулася за порадою до свого сповідника монаха. Отець Лаврентій порадив Юлії випити таке чудодійне питво, від якого Юлія на дві доби завмре.

буде виглядати, як труп, тому її не попроведать з графом до шлюбу, а коли її поховають, то вона збудиться, мов зі сну, і поїде до міста Мантуї жити з Ромеом. Юлія взяла від монаха фляшечку з насонним питвом і, хоча мала страх, що лежатиме в гробниці, в якій напевно являються духи померших членів її родини, між ними і дух Тіболта, все таки випила чудодійне питво.

Коли Капулеті приготувляли весілля таке гучне, якого у Вероні ще не було, Юлія від ділання чудодійного питва завмерла. Колишня нянька-служниця прийшла до спальні своєї пані і клякала:

—Юліє, вставай одягайся до шлюбу!”

Граф Паріс прийшов з музикою збудити свою наречену, щоби потанцювати з нею і повести її до церкви до шлюбу, але застав Юлію мертвою, і весілля змінилось у похорон. Музиканти, забравши інструменти, пішли додому. Юлію похоронили в гробниці Капулетів. Хоча отець Лаврентій при посередництві монаха Івана повідомляв Ромеа, що Юлія не вмерла, лише завмерла на дві доби, то лист отця Лаврентія не дійшов до Ромеа через той випадок, що монах Івач був затриманий наслідком квантанни. Бідолашний Ромео, довідавшись від свого слуги Балтазара, який прийшов до Мантуї скоріше, як монах Іван, що Юлія не живе, поїхав до Верони, щоби побачити свою кохану жінку — хоч у гробі.

Перед виїздом із міста Мантуї Ромео купив у аптекаря отрую, щоби отруїтися і бути похороненим у гробниці коло труни Юлії. Приїхавши вночі до Верони, Ромео зі слугою Балтазаром пішов на цвинтар і вступив до гробниці Капулетів. Якраз тоді на цвинтар прийшов і граф Паріс, щоби зложити цвіти на труні Юлії. Граф Паріс домагався, щоби Ромео забрався з гробниці, не відчиняв труни Юлії, назвав Ромеа злочинцем. У суперечці Ромео вбив шпадою графа Паріса, поцілував небіжку Юлію, випив із фляшечки отрую і вмер. За хвилину з лопатою прийшов на цвинтар монах Лаврентій, щоби випроводити Юлію з гробниці та намовити її вступити до монастиря й стати монахинєю.

Отець Лаврентій побачив у гробниці світло, а коло труни кров та мертві тіла Паріса і Ромео. Юлія ожила, пробудилася зі завмертя і спитала монаха: — Де мій Ромео? — Побачивши труп свого чоловіка, а в його руці фляшку з отрутою, Юлія догадалася, що Ромео отруївся з тієї причини, що через помилку був упевнений, що його кохана жінка справді померла. Юлія, поцілувавши губи свого чоловіка, з розпуки по його втраті — вихопила з піхви Ромео штилет, пробила ним своє серце та мертва впала коло трупа Ромео. Залярмовані галасом у місті старий Монтекі Капулеті, князь Верони та інші люди прийшли на цвинтар. Старий Монтекі оповів, що його жінка померла зі жалю, що її син пішов на вигнання. Отець Лаврентій виявив, що він звінчав Юлію і Ромео та розказав, як Юлія випила насонне питво, щоби замерти. Пазь рказав, що бачив, як Ромео вбив Паріса, князь Верони картав Капулетів і Монтеків за їх ворогування, бійки, закликав два ворогуючі роди, щоби вони помирилися. Монтекі і Капулеті, зрозумівши, що Ромео і Юлія померли як трагічні жертви ворожнечі двох родів, подали собі руки і не тільки погодилися але й постановили поховати у Вероні золоті пам'ятники Юлії і Ромео.

„Ромео і Юлія” — то образ вічної трагедії, палкої, недосвідченої, нерозсудливої молодости, то твір про одну з сил природи, що пробуджує молодь до повної жіночої і мужеської зрілості, зроджує бурі пристрастей, чим часто провадить ту молодь на дорогу небезпек і нещастя.

„Ромео і Юлія” то фаталістична трагедія, в якій все призначене згори, в якій нема трагічної вини, а є тільки присуд неблаганної долі, наслідки ворожнечі, традицій двох родин, що стали причиною загибуні молодої закоханої пари тому, що воля дітей була інакша, як воля предків. Любов Юлії та Ромео була переможна, сильніша, як воля тих предків, наслідком чого споконвічна ворожнеча між родинами Монтеків і Капулетів зникла, як зникає імла перед сходячим сонцем, і навіть смерть героїв трагедії стала смертю тієї ворожнечі двох родів. Один з конфліктів згаданої трагедії Шекспіра є конфлікт між іде-

альною, романтичною любов'ю і насиллям над нею та вимогами реального суспільного життя. Патосом трагедії „Ромео і Юлія” є триюф романтичної, ідеальної любови над обставинами й перешкодами.

Герої трагедії „Ромео і Юлія” — то палаюче полум'я молодечої буйности, фантазії, кипучі життям, прагненням шастя молоді люди, майже діти, які з любови стали шалені і передчасно боролися за право молодости до пошоти життя і його дарів, та в самозабуттю, віддані одне другому до безтями, не думали, не дбали про ніщо, тільки про кохання і ради нього жертвували усім, кинули вивоз законам, родинним традиціям, звичаям.

Твір Вільяма Шекспіра про ту пару коханців надиханий любов'ю до молоді, то справжній гімн у честь молодости, любови, а розмова Ромео і Юлії в місячну ніч у салі, то один з найкращих любовних діалогів у світовій літературі, головню тому, що не тільки розмова тієї закоханої пари є поетична, але й сама пара тих пів-дітей, пів-дорослих осіб, є втіленням краси та поезії.

В тій любовній розмові Ромео і Юлії наче заговорили всі серця молоденьких дівчат і хлопців, які щойно будяться до життя, мріють, тужать, зітхають, свої мрії беруть за дійсність, в свої почування любови вкладають увесь чар, ширість безпосередність ранньої молодости.

Чарівна сценерія міста Верони урізномродное трагедією „Ромео і Юлія.”

Головною хвибою згаданого твору є перевага нещасливих випадків над акцією.

Твір „Ромео і Юлія” Шекспір написав у 1597. році на підставі новелі „Ля Джуліетта” італійського письменника Люїджі Да Парто.

Коло року 1600. Шекспір щораз більше переходить від комедій, історичних хронік до драм і трагедій. і, як першу з них створив трагедію, „Макбет”, що має за сюжетне підложжя такі напівісторичні події:

Коли в Шкотії володів добродушний король Данкен, у його армії служили два генерали Макбет і Бенко. Здавши повстання Макдонведа і бунт графа Кодора, Макбет

і Бенко повернулись до столиці Шкотії. Король, ушасливлений військовими успіхами своєї армії, полюбив Макбета, назвав його незрівняним хоробрим воювачем. і коли з судження на кару смерті граф Кодор згинув на ешафоті, король із вдячності за перемогу, іменував Макбета князем на місце Кодора. Втім часі син Данкена престолонаслідник Меком став князем у Кемберленді, Макбета не вдовольняло панування в провінційальному князівстві, тому він роздумував як позбутись короля Данкена, щоб самому сісти на королівський престол. Сяйво блиску королівської корони манило не лише Макбета, але і його жінку, тому та жінка намовляла свого чоловіка вбити Данкена. Душа Макбета крила в собі демонічність зла і жадоби панування, але її мала елемента добра, любови, тому Макбет завагався, роздумував, що вбивати свого кривого короля — то злочин, та, що може він і не вбиваючи Данкена стане королем якось випадково. Але жінка Макбета, з уродження здібна до злочинів, мала вдачу тигрисниці, була більше кровожадна, як її чоловік, і знаючи, що Макбет має подвійну натуру, що він хоче бути королем, але її рівночасно боїться вчинити злочин, переконувала свого чоловіка, що мужчина повинен мати залізну волю, не бути боягузом, не бути дитиною, яка боїться намальованого чорта, бо в світі люди добрі вчинки називають дурнотою та славлять злочини, тому людина повинна в життю виглядати невинна, як цвітка, але за цвіткою повинна скриватись гадюка.

Під намовами жінки, Макбет повірив, що сумління, любов до близького — то слабкість, і негайно вмовив себе, що він мусить бути королем Шкотії. Макбет і його жінка запросили Данкена до свого замку в місті Дансінейн в гостину, вітали його при світлі смолоскипів, під звуки музики, приймали короля як гостя бенкетом, а коли Данкен, утомлений цілоденною подорожжю заснув, то Макбет і його жінка вбили короля штилетами, а вини за вбивство зложили на п'яних слуг, яких самі підпоїли. Макбет удавав, що дуже жалує за Данкеном, показав карю смерті тих слуг, котрі нібито вбили короля. і

був певний, що його злочину ніхто не виявить.

Пані Макбет була впевнена, що хоча королівська кров сплямилася її руками, то вистарчить трішки води, щоби ту кров змити. Два сини Данкена, Меком і Донелсейн, побоюючись, що їх стрілею доля їх батька, втекли до Англії й до Ірландії.

Макбет, засівши на королівському престолі, помітив, що Бенко також хоче бути королем, що він догадується, хто вбив Данкена, що Бенко може позбавити його королівського престолу. тому за принудою своєї жінки Макбет намовив своїх слуг убити в парку коло замку не тільки Бенко, але і його сина, щоби Бенко не мав кому передати в спадку королівського престолу. Слуги спромоглися заштелетувати тільки Бенко, син того полководця Флінс потрапив утекти за границю, після чого Макбет і його жінка поширили погослу, що Бенка вбив його син, тому втік зі Шкотії. Після тих подій навіть і з декотрих слів Макбета колишні друзі короля узурпатора догадувались, хто вбив Данкена. тому прети того вбивника короля об'єднались його противники на чолі зі шкотським патріотом графом Мекдафом; у затяжній боротьбі проти своїх ворогів Макбет щораз більше горинав у злочинах. Довідавшись, що шкотський граф Мекдаф утік до Англії, злучив своє військо з військами Данкенового сина і намовляв Меккона вернутись до Шкотії та домагатись для себе королівського престолу. Макбет не міг виплутатись зі сітей, які сам собі сплів і вбив жінку та дітей Мекдафа.

Пані Макбет із приводу її злочину мала докори сумління, які мучили її навіть уночі, і раз, говорячи через сон, виговорила своєму лікареві, що вона разом зі своїм чоловіком убила Данкена. Відчуваючи, що її злочин стинає кров у її жилах, що навіть перфуми з цілої Арабії не змиють крові Данкена з її рук, пані Макбет, зі страху перед карою за вбивство короля, скінчила своє життя самовбивством.

Макбет щораз більше відчував, що справедливість примушує його відпокутувати свій злочин, бо пролита

кров домагається крові, кари за гріх, бо хто мечем воює, той від меча гине.

Макбет, убивши Данкена, Бенко жінку й дітей Мекдафа, здобувши королівський престол незаконно, не маючи до того права, при допомозі темних сил своєї душі віддав себе під владу зла, чим убив своє життя. Те життя мусіло стати невдачею, бо справедливість, природні та надприродні сили всесвіту звернулись проти Макбета і хвиля зла, яку злочинець сам створив, звернулась проти нього. Життєві вартості були заатаковані злом, ненавистю, хаосом. Злочини Макбета ходили за ним, як тінь. Раз Макбет під час бенкету бачив духа Бенко, що сидів на його кріслі, в сні вбивникові з'являлись страшні привиди. Макбет не міг спати ані їсти, і, зламаний тягарем своїх злочинів лиходій Макбет попав у таку знеохоту, зневіру, що здобути за ціну крові Данкена королівський престол золота корона, в яких Макбет колись бачив усю вартість і суть свого життя, втратили в очах короля узурпатора всяку ціну і здавались йому дитячою забавкою.

Злочинець убивник не міг побороти зла в своїй душі та поширював темряву тієї душі на цілу Шкотію, тому й панування над шкотами не давало йому вдоволення, бо шкоти ненавиділи його, називали диявольським псом, кровожадним тираном, проклинали його. Макбет і сам признавав, що Шкотія, яка колись була матір'ю шкотів, стає їх могилою, що в своїй державі залушеній злом, розхитаній війнами, король мусить панувати тільки силою, терором, усіх боятись, усім недовіряти.

Король Макбет опинився в темноті позбавленій радості. Макбет навіть завидував Данкенові, що він спокійно спить у гробі, де людська злоба ані ворожа сталь не можуть його досягнути. Втративши охоту до життя, Макбет відчув, що ліпше бути між мертвими, аніж далі жити на топтурах докорів сумління. В розмові зі своїм ад'ютантом Сейтоном Макбет сказав сумно:

— Життя людини то тільки мандрівна тінь, нужденний актор, який кілька годин походжає по сцені, робить

шум, галас і зникає. Життя людини — то казка, котру сповідає ідіот; та казка дуже звучна, повна запалу, але без ніякого зміслу. —

Часом Макбет заміряв скінчити життя самовбивством та говорив сам до себе: — Погасай коротка свічко, спайдай, пожовклий листочку!

Ніщо не могло заспокоїти узурпатора, короля злочинця. Колись величньо гордий Макбет, в якого з гордості зродилась погорда до людей, той Макбет амбітник який колись вірив, що може нагнути долю до своєї волі, став ходячим мерцем, тінно самого себе. Через свої злі вчинки той убивник утратив усе, що надає людському життю вартість, утратив любов людей, їх пошану. Серце Макбета стало полем бою добра і зла.

А в Англії син Данкена проголошував:

— О, Шкотіє, о, ти бідна нація з безправним володарем тираном кривавим. коли ти знов будеш вільна? —

Настав час, коли англійське і шкотське військо під проводом престолонаслідника Мекома наближалось до місцевости Бірнам Вуду. Хоча в Шкотії навіть жінки і діти повстали проти короля узурпатора, Макбет рішився протиставитись збройним силам Мекома і шкотських повстанців, які прямували до того, щоби в Шкотії відповісти законну королівську владу нащадків Данкена. Макбет раз в битві зіткнувся зі своїми збунтованими шкотами, з англійським військом. Граф Мекдаф, ненавидячи Макбета за вбивство його жінки і дітей, став шаблокою голову шкотського короля узурпатора, і, кинувши до стіп Мекома, покликнув до Данкенового сина:

— Слава тобі королеві Шкотії! —

Всі шкоти викрикали на радощах:

— Слава! Ми позбулись тирана і його жінки подібної до диявола! —

У трагедії „Макбет” Шекспір вперше поставив питання місця зла у світі, взаємочинности добра і зла та їх наслідків і виявив, що людину зраджує те, що в ній фальшиве і зле.

Макбета опанувала магія зла, той генерал став людиною, цілковито опанованою одною пристрасстю, жадобою влади, могутності. Амбітність, демонічна гордість стали одинокою пружиною вчинків того генерала, притупили в його душі почування моралі, законности, тому Макбет став морально сліпий. Трагічний кінець Макбета був необхідним результатом його злочинів, якими він визвав проти себе сили зла. Те зло, вчинене Макбетом почало рости, родити нове зло, атакувало добрі сили в душі того генерала, ставало джерелом трагедії злочинця.

Хоча колись Макбет був хоробрим полководцем, вірним своєму королеві, своїй вітчизні, а добро і зло перемішувалось в його скомплікованій натурі, через одну прикмету в надмірі хвибу і недосконалість у своїм характері Макбет спричинив свій упадок, довів до того, що гнів шкотського народу змів його з лиця землі.

„Макбет” — то трагедія про вину, кару і заплату за гріхи людини, яка, дармо, що була злочинцем, мала скривлену, заблукану волю, зрештаки мала моральний інстинкт, тому через терпіння пізнала, що суд Божий відбувається вже на землі в душі людини, що людина не може втекти від суду свого сумління, що злочинець є сам собі суддя.

Найосновнішою проблемою згаданого твору Шекспіра то проблема відношення між одиницею і суспільством.

Той Макбет, що не знав милосердя до людей, з холодною рівнодушністю вбивав своїх противників, під ударами долі на дні душі відчув прагнення, щоби хтось любив його, і щоби він любив когось.

Терпіння очистило душу Макбета, і той колишній злочинець шукаючи приязні в радості і в горю, відкрив у собі споріднення з людьми, збагнув, що найбільша перемога людини — то перемога над самим собою, що джерелом щастя і могутності людини не є панування над людьми, але любов, обов'язок бо доля особи, одиниці зв'язана з долею інших людей, залежна від їх любови чи ненависти.

Хоча трагедія „Макбет” понура, то в ній пробігається моральний оптимізм у зображенню долі особи, яка в бороть-

бі зла і добра в терпінню сталась ліпша.

Згадана трагедія Шекспіра в своїй найглибшій істоті то представлення в мистецьких образах ідеалів гуманности.

Свій гуманний світогляд Шекспір виявив і тим, що, хоча він був англійським патріотом, то в трагедії „Макбет” писав прихильно і з любов'ю до шкотів, до їх патріотизму.

З мистецького боку трагедія „Макбет” то сконцентрований ліризм і драматизм.

З формального боку трагедія „Макбет” відзначається угорядкованістю структури, що з ідейним багатством, позитивним цілеспрямуванням того твору ставить його між найкращі твори святої драматичної літератури.

Трагедія „Макбет” не є персональним, ані вузьконаціональним твором, бо провідна ідея, загальнолюдські проблеми трагедії „Макбет” підносять той твір над індивідуальне, національне до вселюдського, сягають поза межі англійських історичних творів.

Трагедія „Макбет” не позбавлена якоїсь історичної правди, бо шкотський історик Рафаель Голіншел, з якого хроніки Шекспір черпав тему для згаданого драматичного твору, довгі часи перед народженням Вільяма Шекспіра записав у своїй хроніці, що вождь шкотської армії Макбет, бажаючи стати королем, з намови своєї жінки вбив короля Данкена.

Вільям Шекспір увіковічнив своє ім'я головно своїм твором „Гамлет данський принц” (Hamlet Prince of Denmark). Зміст того твору можна оповісти з упрощеннями такими словами:

То діялось у тих часах, коли норвезький король був убитий у війні Данії і Норвегії, а син того короля Фортінбрас, помирившись із Данією, перепроводжував своє військо через данську територію, щоби воювати проти Польщі. Данський престолонаслідник Гамлет, студіюючи у Вітенбергу, дістав від матері Гертруди повідомлення, що його батько помер, після чого принц приїхав до столиці Данії Ельсіноре на похорон. Гамлет не міг погодитися з тим, що його мати, яка на похороні її чоловіка ішла за трудною, проливаючи рясні сльози, сумна як Ніоба, то

закі сльози висохли на її лицьях, вийшла заміж за хитрого, жорстокого Клавдіюса, брата нещасливого короля і то так скоро, що, заки Гертруда сходила черевиком, в котрих ступала на похороні свого першого чоловіка, в тих самих черевиках пішла танцювати на весілля, а печиво і страви, які осталися з післяпохоронної стипи, вона подала для гостей на весільному бенкеті.

Син помершого короля пам'ятав, що його батько так любив королеву Гертруду, що не дозволяв холодним вітерцям діткнутися її лиць, тому те нагле вінчання вдови королеви з Клавдіюсом боляче вражало, розбило духовний моральний світ принца.

Тому, що Клавдіюс захопив королівський престол, то смерть батька здавалася Гамлетові підозрілою, тимбільше, що королева та її другий чоловік пояснювали причину тієї смерті так, що попередній король умер від укушення гадюки. Гамлет від дитинства дуже любив ідеалізував свого батька, Клавдіюс в очах принца — то було сміття, а не король; через те хоча мати і Клавдіюс заспокоювали Гамлета, потішали його, намовляли шоби він перестав оплакувати батька, то всетаки престолонаслідник, що недавно був життєрадісний, веселий, занурився в стан пригноблення в безодню смутку, з якої вже не міг вийти.

Перебуваючи в королівській палаті, Гамлет закохався в дочку канцлера Польоніуса, Офелію, і та панянка поохотилася престолонаслідника, але і та любов не могла уцалувати принца. Гамлет роздумував, що його мати, вийшовши заміж за Клавдіюса, нарушила закони моралі, традиції.

Через несталість, гіпокризію Гертруди її син утратив любов і довір'я до матері, відчував, що світ, життя наче змінили свій кольор, що і кохання позбавлене чару одуховленості, а жінки позбавлені краси і чесноти. Влучні слова захитався ідеал жінки, і данський престолонаслідник бачив, у жінках тільки втілення змисловості, несталості, наслідком чого Гамлет осудив жіноцтво прикрими словами:

— О, жінко, твоє ім'я слабкість! —

Перед принцом відчинилась пропасть між тим, чим життя було і тим, чим той принц бажав, щоб життя було. Пізнавши нагу правду життя, Гамлет попав у надвразливість, яка штовхала його до знеохоти, примушувала питати самого себе:

— Чи в світі сили знищення не шадять нікого і нічого?

Ненавидячи зло, Гамлет, колишній ідеаліст, став розчарованим циніком; колись релігійний престолонаслідник змінився в богохульника. Попавши в песимізм, Гамлет збайдужів до всього.

Його не цікавили престолонаслідництво, Данія, бо він усюди відчував, що його країні грозить упадок, що щось псується в данській державі, а та держава — то в'язниця для його душі. Одна пляма зла закрила принцові весь світ темнотою і Гамлетові здавалось що все людство заражене злочинством, а світ здавався принцові печерою, в котрій панує тільки зло і з якої є тільки один вихід — смерть.

Гамлет часом задумував скінчити життя самогубством, а станувши перед проблемами життя і смерті, занурився в такі думки:

— У світі нема нічого окрім смутку і болю. Я втратив мою веселість, тому та прекрасна земля здається мені дикою скелею фальшу і брехні, весь світ здається мені непотопним городом, що заріс кропивою і бур'яном, зоряне небо здається мені нагромадженням отруйної пари. Який величній твір людина, розумом подібна до Бога, а для мене людина — квінтесенція пилу, а життя людини не має значіння ані змислу. Все в світі, навіть мораль, небажне, бо взглядне.

Жити чи не жити, — ось питання. Що для душі шляхетніше, — терпіти всі стріли й удари долі, чи враз повстати проти моря зла, мук і покласти їм край? Вмерти — то заснути, не більше в сон пінути, і кінець усім болям тіла й сотні інших мук, що є спадщиною тіла. Життя лише продовжує терпіння людини. Тільки страх перед тим, що буде по смерті, страх перед тою таємничою країною, з якої жадний подорожний не повертається, сплячє таку

людину від самогубства, бо люди воліють терпіти лихо відоме, аніж пірнути в лихо невідоме.

Навіщо таким людям, як я, повзати поміж небом і землею? Життя і смерть однаково нереальні. Що варта життя людини, коли найбільше щастя для неї — то їсти і спати? Ах, я хотів би знайти спокій в могилі, солодкість тиші сну! —

Вічно невдоволений данський принц терпів із різних причин, але терпів передусім з тієї причини, що він був не в силі збагнути тайни життя і смерті, а тієї тайни не могла йому вияснити ані наука, ані філософія, ані релігія, і тому Гамлет відчував, що наука і філософія — то лише пусті слова, слова, слова... Утративши віру в що-небудь, принц трапив цінності життя і міць волі. Данський принц був перверзливим типом людини, яка має голубине серце, тому її мучить брутальність життя. Гамлет став слабкий до життя. Ум данського принца утратив силу; Гамлет наближався до божевілья, але навіть лікарі не могли пізнати, чи данський престолонаслідник божевільний, чи тільки вдає божевільного.

Помітивши, що з розумом принца щось не в порядку, Офелія віддалялася душевно від Гамлета, вагалась, чи вийти за нього заміж, але всетаки любила його.

Коли дочка Польоніуса сказала батькові, що Гамлет присягався їй, що він чесно любить її, то канцлер порадив своїй дочці не дуже довіряти присягам престолонаслідника, бо принц молодий, в ньому грає кров, а кохання молодого хлопця — то або жарти, або цвітка, яка на трояскі розцвітає і скоро в'яне. Покірлива Офелія обіцяла: — Я буду слухати тебе, батьку! —

Одного дня приятель Гамлета Гораций доповів принцові, що в королівському дворі являється дух покійного короля, а опівночі престолонаслідник також побачив духа свого батька. Той дух оповів Гамлетові, що його батько не вмер від укушення гадюки, але вмер наслідком того, що, коли він спав у саду, то його брат налив йому до вуха отруї. Дух короля закликав принца, щоби він помстив смерть свого

батька, вбив Клавдіуса. Після цієї появи короля данський принц постановляє:

— Нікчемний, розпусний, кривавий, безсердечний і жорстокий вбивнику Клавдіусе, ти зрадливий лайдак і злочинець, я мушу помститись на тобі за смерть мого батька. До помсти мене небо і пекло закликає. —

Опісля, дивлячись на Клавдіуса, принц подумав:

— Людина може бути злочинцем, але все солодко усміхатись!

На чулого престолонаслідника ував завеликий тягар, обов'язок помститися за смерть батька, вбити Клавдіуса, якого Гамлет усегаки шанував як свого стрія. Гамлет заломився під тягарем завдання, яке мав виконати. Він був людиною здатною тільки для контемплатції, філософії, а не для боротьби з ворогами і активності. Хиткий у постановках, рішеннях і замірах, через надмір інтелекту, що паралізував його волю, престолонаслідник не міг утілити свої фантазії в чини, завагався.

Душевний роздор поглиблював роздратування, пригноблення принца. Хоробливі конфлікти в душі Гамлета виявлялись і в його відношенні до Офелії, бо Гамлет, підозрюючи свою матір в участі в отруєнні його батька, зненавидів свою матір, усіх жінок, і через те зненавидів Офелію тільки тому, що вона жінка. Принц розмовляв з дочкою Польоніуса зі сарказмом, ординарно, а часом душа принца з туги за справедливою бунтувалась проти кривди, яку він сам чинив дочці канцлера.

Одного разу Гамлет, стрівши ту добру панянку, підозрівав, що Офелія покидає його, якось недоречно сказав Офелії, що він тільки колись любив її, а потім говорив такі дивні речі:

— Всі люди — мандрівні злочинці, і я такий грішник, злочинець, що ліпше було б, якщо моя мати була би не вродила мене. Офеліє, не вір людям, і, щоб зберегти чистоту душі, іди до монастиря, бо в цьому світі стільки зла, що, хоча будеш невинна і чиста, як сніг, то не обминеш людської злости й обмови. Пощо маєш виходити заміж і плодити нових грішників? Якщо хочеш вийти заміж, то,

вийди за дурня, бо дурень не зрозуміє, що ти зраджуєш його. То людське зло зробило мене божевільним. —

Всетаки у приступі розумності й застанови Гамлет писав до Офелії не тільки листи, але й любовні вірші. Ті листи прочитав Польоніус, після чого він підозривав, що відколи його дочка відчуралась принца, то Гамлет став божевільним, але якось так дивно, що в його божевільню є якась система.

Офелія була добряча дівчина, яка проливала сльози не тільки над своїм горем, але й над горем усіх людей, що терплять. Тому раз, коли Гамлет блідий, розхристаний, первовий взяв дочку канцлера за руку, вливаючись в обличчя тієї дівчини, сумно зітхнув, і, не сказавши ні слова, відійшов, то Офелія говорила з жалем і з розпукою: — Ах, такий шляхетний ум потьмарився! Ах! сили небесні, снасїть Гамлета!

Принц деякий час зрезигновано віддавав справу помсти над королем на розсуд долі. Часом у душі Гамлета родилися сумніви щодо чистоти мотивів помсти, і престолонаслідник думав, що, коли вбито вбивника за вбивство, то це новий злочин, але всетаки, принц плянував убивство Клявдіюса та шукав нагоди до того вбивства.

Одного дня, відчуваючи, що на нім тяжить гріх братовбивства і, що від його злочину аж до неба воняє смородом, король молився. Гамлет сказав собі, що прийшла пора вбити короля, але принц не міг відважитись виконати постанови вбити Клявдіюса, коли він молився.

Невдовзі королева докоряла синові за те, що він образив Клявдіюса. Гамлет погрожував матері, Гертруда вчинила крик, а Польоніус, скився за килимом, щоби пізнати, чи принц збожеволів, й тоді підслухував, що говорить Гамлет із матірю. Коли на крики Гертруди вбіг Польоніус, Гамлет, думаючи, що за килимом скрився король, бажаючи вбити Клявдіюса, пробив шпадкою килим і вбив Польоніюса. Королева розкричалася, що те вбивство — то злочин, а принц зухвало крикнув:

О, так, то однаковий злочин, як отруїти короля і взяти з убивником шлюб! —

В розмові з Клявдіюсом Гамлет говорив про вбивство Польоніюса з цинізмом і сказав, що люди годують звірята, щоби ними погодувати себе, а всі люди, королі і жебраки годують себе на поживу для черв'яків і хробаків. Після таких розмов, у наслідок убивства Польоніюса, Клявдіюс і Гертруда боялись тримати півбожевільного принца вдома, тому наказали двом облудним фальшивим агентам, шкільним товаришам принца, Розенкранцові і Гільденштернові, завести Гамлета до Англії, де забув би Офелію і вернувся до ума. Висилаючи своїх агентів з принцом, Клявдіюс передав ними до свого приятеля, короля Англії, письмо, в якому доручив англійському королеві стягти Гамлетові голову через те, що престолонаслідник небезпечний і шкідливий для Данії та для її короля. Коли принц плыв по морю до Англії, на корабель напали пірати, але не вбили престолонаслідника, тільки великодушню завезли його назад до Данії.

Нещастя наступає одне другому на п'яти.

Тоді, коли Гамлет повертався до батьківщини з жалю за батьком, і з розпуки, що того її батька вбив Гамлет, відчувши і в сарказмі принца супроти неї, що в світі злетріумфує над добром, бридке панує над гарним, Офелія збожеволіла. Вона в нестямі, співаючи пісні про смерть і кохання, уквітчана стокротками і воловиками, пішла над річку, де верба купала в хвилях віття, що відбивались у воді, як у дзеркалі, і там, завішуючи вінок на галузі верби, впала в річку, втопилася; хвилі понесли ту дочку Польоніюса, як русалку. Брат Офелії Ляертус уладив похорон сестри. Саме тоді Гамлет повернувшись до Данії, переходив через цвинтар і стрів гробкопателів, що копали гріб для якоїсь самовбивниці, а при тій роботі співали: „В дні вересі парубочі я дівчат кохав, кохав і гуляв я дні і ночі, горя, лишенька не знав“. Проспівавши, один гробкопатель післяв другого принести на цвинтар горілки, а потім, попивавши горілку, гробкопателі розмовляли з Гамлетом. Коли принц запитав гробкопателя, відколи він працює в своїм фаху, чому він, копаючи гроби, співає, то гробкопатель відповів, що він може копа-

ти могильну яму і співати любовні пісні, бо виконує свою роботу відтоді, коли вродився принц Гамлет, котрий збожевлів і його післали до Англії ради того, що в англійській державі не має значіння, чи хтось варіят чи ні.

Копаючи далі яму на гріб, гробокопателі викидали з землі людські черепи, кістяки. Гамлет узяв у руки череп знайомого йому королівського блазня Йоріка і розмовляв з Горациєм:

— Ти і не подумав би, як болить мене серце! Друже, чи Александер Великий закопаний в землю був такий, як труп блазня? Із глини, що осталась із тіла Александра Великого можна зробити затичку до бочки від пива, а з тіла Юлія Цезаря, перед яким увесь світ тремтів, осталося стільки глини, що з неї можна зробити замазку на щілину в стіні, щоби через неї взимі не продував студений вітер.

Розмова Гамлета з гробокопателями змінилась у нігілістичну проповідь про марність людського життя, про світ, у якому нема нічого сталого крім несталості.

Надійшла похоронна процесія; за труною ступали священники, король, королева і Ляерт; з нього принц догадався, що то похорон Офелії.

Після похорону Гамлет пішов до королівської палати. Він не знав, що Клявдіус умовився з Ляертом убити принца в герці на заклад затруєною шпадою, а якщо те не вдалось би, то, доливши до вина отруї, отруїти престолонаслідника. Ляерт, прагнучи помститись на принці за вбивство Польоніуса, скористав з того, що Гамлет із намови короля взяв участь у герці на заклад. Син Польоніуса, намастивши свою шпаду отруєю, в двобою поранив принца, а Гамлет поранив Ляерта.

Між особами, що приглядались до герцю, була королева Гертруда. Вона, бажаючи випити келих вина за перемогу сина в герці, випила вино, в яке король налив отрую, щоби отруїти Гамлета. Королева померла від отруї. Поранений затруєною шпадою Ляерт, здогадавшись, що він гине як жертва королівської інтриги, вмираючи, крикнув:

— Король усьому винен! —

Остаточно інстинкт принца взяв перевагу над ваганнями, рефлексією, і Гамлет покрикнув:

— Отруєно вістря шпади, тому нехай та шпада довершить діло!

Принц учинив криваву помсту на вбивнику його батька, виконав суворий наказ духа свого батька, свій обов'язок помсти, і вбив шпадою короля; вмить, вирвавши з рук Горация келих з отруєю, Гамлет випив отрую і помер від неї. Клявдіус був не тільки покараний за злочин, але й здемастрований, бо Ляерт, умираючи виявив змову короля вбити Гамлета і оповів, що отрую сам король зготував. На просьбу Ляерта Гораций розказав про вбивства і підступні замисли Клявдіуса.

„Гамлет” Шекспіра — то сфінкс світової літератури. Герой того твору — то загадкова постать з численними виразами обличчя, якої характер, що має багато субтільностей, ускладненості, різно розгадують. „Гамлет” не є твором відповідей, але твором таємниць, проблем, і автор цієї трагедії залишив читачам і глядачам у театрах можливість інтерпретувати той твір по своїй волі.

У згаданій трагедії герой не має антагоніста, противника, бо Гамлет є противником сам собі; він змагається зі своїми моральними скрупулами, бореться сам проти себе, проти космічного порядку, але в тій боротьбі і Гамлет має в душі протирічиві елементи. Через те акція того твору — то проєкція конфліктів у душі самого героя.

Герой того твору Шекспіра — людина шляхетного серця, з лицарськими інстинктами, людина, що шукає досконалості, на дні душі прагне чогось доброго. Гамлет має душу поета вразливу на красу, велич світу, природи.

Одночасно Гамлет — то філософ, що причаровує всіх глибиною мислення, прагненням, щоби людина була ліпша, краща, як є. В історію життя Гамлета влетіло багато поезії, суспільних, житєвих проблем і суперечностей.

Данський принц — то енциклопедична людина доби Ренесансу, то найбагатший душевно і найбільше ускладнений тип у творах Шекспіра, а в світовій літературі най-

більше улюблений трагічний герой. Люди люблять Гамлета, співчувають йому, бо кожна людина знаходить у своїй душі щось із Гамлета і в кожній людині є якась слабкість, що шукає оправдання.

В творі „Гамлет” нема справжніх драматичних конфліктів, розв'язки, а є тільки зміни сцен, а сам герой того твору не дієвий, отже не трагічний. „Гамлет” не є твором акцій, але думок, переживань. Хоча в тій трагедії декотрі епізоди слабо зв'язані з сюжетом твору, хоча той твір Шекспіра переладований монологами Гамлета, на яким сконцентровані незначні дії тієї трагедії, все в якій той твір, проникнутий якимсь містицизмом, нагнаний такою силою, таким розмахом і патосом, криє в собі неухопний драматизм, що заступає акцію і надає трагедії „Гамлет” вартості фасцинуючого сценічного твору.

„Гамлет” — то свого роду символ тієї доби, коли людство з одної сторони дійшло до розцвіту, а з другої сторони дійшло до загнивання, розкладу цінностей минулої доби, і після Середньовіччя, коли захиталась віра в релігійні догми, те людство, встанувши на роздоріжжю перед проблемами, які домагались розв'язки, питало само себе: — Де правда? Де шлях у майбутнє?

Гамлет є образом пошукування правди, а рівночасно признанням трагізму людського життя, трагізму висказаною словами творця трагедії „Гамлет”: „Наша воля й доля йдуть так супротивно, що всі наші намагання часто знівечені”.

У „Гамлеті” Шекспір дав візію життя як таємниці, тому найглибша суть, — провідна ідея трагедії „Гамлет”, здається, виражені словами данського престолонаслідника:

— На землі і на небі є багато речей, які не сняться філософам. —

Данський принц — то символ невмирущої допитливості людини в обличчю містерії буття, невидного духового світу, речей самих у собі. Песимізм, скептицизм до всього, до людської мудрости, вічності — то один із мотивів трагедії „Гамлет”. Герой тієї трагедії — то вираз-

них тих наболілих, знуджених світом, утомлених життям душ людей, що вже з уродження несуть у собі бунт проти дійсного буденного життя, проти людської долі, виражений сердець тих людей, які не в силі в щось вірити, чимсь захоплюватись, за щось боротись, а здібні лише безчинно терпіти, пасивно бунтуватись, бо знають змінливість та зрадливність усього на світі, тому люди того типу у всьому бачать лише смерть і марноту.

У світовій літературі Гамлет — перша постать, якої сумний голос безмежного розчарування, бездонного смутку, зневіри до всього озвався два століття пізніше в добу співців „світового териння (Вельтшмерц),” в „Фавсті” Гете, в творах Леопарді й Байрона

В згаданій трагедії Шекспіра є і далекий відгомін того песимізму, що озивався в літературі вже перед тисячоліттям, коли прогомоніли слова Софокля, що для людини було бй найкраще не родитись і, коли пролунали сумні слова Еклезіяста: „В світі все марнота над марнотами”. В творі „Гамлет”, можна знайти і відгомін агностизму Сократа, що сказав про себе: „я тільки це знаю, що я нічого не знаю”.

Трагедію „Гамлет”, Шекспір написав 1603-го року у настроях і в душевному стані після смерті свого сина Гемнета і під вражінням смерті графа Есека. Матеріал для трагедії „Гамлет” Шекспір черпав із твору „Гістопія „Даніка” Сакса Граматікуса і з твору французького письменника Francis Belleforest — (Histoires tragiques).

В році 1609 Шекспір видав збірку своїх 154-ох сонетів, у яких уперше заговорив про себе, і то так широко, що в декотрих сонетах скаржився, нарікав, що він артист, мусить показуватись у театрі товпі, продавати свою душу за гроші. В одній з тих сонетів можна вичитати, що Шекспір був незадоволений не тільки зі своєї долі артиста, але і зі своєї літературної творчости. Більшість сонетів Шекспіра — то вислів його розуміння життя, любови, приязни, мистецтва. Ті сонети мають лірично-рефлексійний характер віршів написаних у різних часах, настроях і неоднакової вартости. Більшість тих віршів то

свого роду листи до приятеля і до любки, з якою любов Шекспіра почалась романтично, а скінчилась розчаруванням.

В однім сонеті Шекспір признався, що пише ті вірші, щоб забути біль нещасливого кохання до жінки, яка зрадила його. У тих сонетах Шекспір виразив свої думки для жінок, про жінок і свою тугу за ідеальною жінкою. Жінка, яку Шекспір в тих сонетах оспівав, називаючи її „темною дамою з чорними очима“, то була дворянка королеви Елисавети, леді з аристократичного роду. Мері Фіттон, яка, покинувши Шекспіра, приятелювала з іншим поетом і з лордом Пембруком.

У своїх зверненнях до друга, що ним був граф Савземптон, Шекспір радив йому цінити більше причасть, як кохання з жінками, але в декотрих сонетах Шекспір намовляв друга вженитися, маги діти, бо батьківство поруч з мистецькою творчістю — то єдино можлива форма безсмертя.

У декотрих сонетах їх автор дораджує приятелеві зривати квітки життя, не дбати про майбутнє, бо краса, молодість проминають скоро, час то постійний прогрес до вічності, той час косить і забирає все нестримно, нічого не дарує людині, тільки позичає.

Змістом декотрих сонетів Шекспіра є якесь роздвоєння між приятелю і коханням, роздвоєння, яке знаходить єдність у признанню автора тих сонетів, що кохання, так, як сонце, вічно старе і вічно нове, і що щаслива тільки та людина, яка може сказати: „Я люблю і я є люблена!“

Коло року 1610 Шекспір створив одну зі своїх історичних драм „Генрик VIII (Henry VIII)“. У тому творі зображені події в англійській державі в першій половині шістнадцятого століття, непорозуміння того короля з папою, із жінкою Катериною Арагон та шлюб англійського короля з придворною дамою його жінки Анною Беллен (Bullen), що була коронована на королеву Англії, а опісля згинула на ешафоті, засуджена на кару смерті противниками Генрика VIII.

У згаданім творі Шекспір виявив інтриги на королівськім дворі, які стали причиною того, що Гендик VIII. через свій

розвід із законною жінкою і шлюб з Анною Беллен та через непогодження папи на розвід того короля з Катериною Арагон відлучив англійську церкву від католицької церкви.

Останнім твором, лебединою піснею Вільяма Шекспіра є драматична поема „Буря“ (The tempest), котрої зміст такий:

На відлюдному острові, у печері жив мудрець чарівник, знавець магії Простеро. Острів був зачарований відьмою Сикораксою, яка в Альжирії кохалася з чортом, сплудила з ним сина Калібана, а потім альжирці прогнали її за чаклування зі свого краю на острів, де вона померла. Коли та вільма ще жила, вона зачарувала й ув'язнила в розколинах дерев духів, між ними, доброго духа Аріеля. Ті духи ув'язнені в деревах мучились багато років і так плакали, стогнали, зойкали, кричали, що всі вовки в лісі вили. Просперо, почувши стогони, плачі, зойки тих духів, магичними закляттями увільнив їх з ув'язнення, а вони з влчачности служили магикові, помагали йому панувати над островом і над морями.

Син чорта і відьми, подібний до потвори, був скритим ворогом чарівника магика, бо завидував Просперові, що він при помочі духів панує на тім острові, кий Сикоракса залишила Калібанові в спадку. Хоча син відьми старався шкодити мудрецеві магикові де тільки міг, усе таки Просперо примусив Калібана служити йому, збирати в лісі ягоди, носити з лісу дрова, розпалювати огонь, і пробував навчити його говорити, але син відьми опанував мову лише настільки, що вмів лаятись і проклинати магика.

Одного дня Просперо, сидячи перед печерою, оповідав своїй дочці таку історію свого життя:

— Перед дванадцятьма роками я був князем італійського князівства Міляну, але тому, що я дуже любив науку, і для мене бібліотека була дорожча, як держава, влада в ній, то мій брат Антоніо при допомозі короля Неаполіо Алонза загарбав мілянське князівство, посадив мене і тебе, Мірандо, на старий, драгтивий корабель і залишив нас на морю на ласку долі. Вірний мій прибічник Гонзало урятував мене і тебе, доню, під час бурі, і, завізши нас на острів, зберіг для мене князівський одяг, магичну паличку і книги про магію. —

Коли Просперо оповів своїй дочці істерію свого життя, Міранда побачила, що під час бурі на море потонає корабель.

Дочка магіка чарівника просила батька, щоби він урятував мореплавців. Простеро, не знаючи, що в кораблі пливуть його вороги, при допомозі і співпраці Аріеля, своєю магичною паличкою заспокоїв бурю, припровадив корабель до пристані. Особи, що пили в кораблі, вийшли на берег і розійшлися по острові. Виявилось, що то король Неаполіо Алонзо зі сином Фердинандом, з братом Себастьяном, і з князем Міляну Антонієм та з дорадником Гонзалом, по весіллі дочки князя Аянтонія Кларібеллія і короля Тунісу пили в кораблі з Африки до Неаполіо.

Королевич був упевнений, що його батько і всі особи, що були на кораблі, втопились під час бурі, тому Фердинанд сів на березі моря і сумував.

Аріель своїм співом запровадив Фердинанда перед печеру, в котрій Простеро, все сирагнений знання, читав книгу. Міранда, яка від дитинства, живучи на острові, не бачила інших мужчин окрім свого батька і Калібана, глянувши на молодого, вродливого королевича, відразу закохалась у нього, королевич також полюбив Міранду і був упевнений, що в тій дівчині поєднались усі прикмети найліпших істот. Син неаполітанського короля, щоби стрічатися з Мірандою, рубав дрова, зносив їх до купи, майже вмирав з утоми, дочка Проспера аж плакала з жалю, що Фердинанд мучився, двигавши колоди, допомагала королевичеві в роботі, так, що труди Фердинанда були осолоджені стрічами з Мірандою та співпрацею тієї красуні з ним. В іншій околиці острова жили король Неаполіо Алонзо, його брат Себастьян, князь Антоніо і Гонзало.

Одного дня, коли Алонзо і Гонзало спали, Себастьян і Антоніо змовлялись, щоби вбити Алонза і Гонзала й запанувати в Неаполі, але Аріель співом збудив королівського дорадника і короля, тому змовникам не вдалось умертвити ті достойні особи. По якомусь часі королівський блазень Трінкуліо у п'яному стані підпоїв Калібана, знайшов йому і собі відповідного приятеля, п'янищу Стефано. Ті три злочинці задумували вбити сплячого мудреця чарівника і спалити його книги, знаючи, що в тих книгах криється вся мудрість Прос-

пера, при допомозі якої магик став паном острова. П'яний Стефано викрикнув, що він мусить бути королем острова, вжонатись з Мірандою. Стефано за горілку купив душу Калібана, і той син відьми покинув мудреця магіка, упевняв п'яного слугу Стефано, що він його раб, що лизатиме його стопи. Калібан намовляв своїх друзів убити Проспера, горлав, що він прагне крові мудреця магіка. Аріель своїми штучками урятував чарівника магіка від смерті.

Просперо збагнув, що йому пора ставати до бою з Калібаном. На наказ магіка мудреця Аріель змінив духів у вовків і собак, які страшно гавчаючи, загнали Трінкулія, Стефано і Калібана в багна та пустарі.

Коли Просперо упорався з ворогами, Аріель припровадив до його печери достойних гостей, що врятувались під час бурі на море на розбитому кораблі. Магік чарівник, одягнувшись у стрій князя Міляну, вітав гостей, а пізнавши Алонза, покликнув до нього:

— Королю, перед тобою стоїть мілянський князь Просперо, якого ти скривдив. Вітаю широко тебе і супутників твоїх!

Алонзо пізнав свої помилки і злочини, жалувев, що скривдив Проспера, помігши його братові захопити владу в Міляні, помирился з законним князем Міляну та просив Проспера вибачити йому кривди. Антоніо, навчений нещастям, подобришав, соромився своїх провин і промовив:

— Брате, тобі повертаю державу твою. Вибач мені мій злочин! Розкажи, як ти сюди дістався!

Магік мудрець помітив, що його вороги так багато витерпіли, що на них жаль дивитись, і пізнавши долю тих осіб, що скривдили його, почав роздумувати:

— Та буря на морю — то був бунт природи проти обернення природного порядку речей. То доля розбурхала море проти грішних учинків тих осіб з Міляна і з Неаполіо, що скривдили мене і мою дочку. Проти злочинів тих осіб промовляли бурі на морю і громи та блискавиці в хмарах. Та премудра доля, що порядує світом, помстилась на злочинцях, тому їх корабель був розбитий бурею. Боже Провидіння привело моїх ворогів на цей острів для примирення зі мною, щоби дати грішникам доступ до покути для спасіння проступників, щоби зло-

чинці зміли свою провину каяттям і прагненням чесного життя. —

Магік мудрець відчув, що чесноти і прощення, шляхетність — то найкраща помста, тому Просперо промовив:

— На цім острові на моїй ласці спинились усі мої вороги, але я вибачаю їм їхні провини. Ти, Антоніо, був для мене й для моєї дочки жорстокий, а король Алонзо тобі в тому помагав; ви прогнали мене й мою дочку з Міляна, але я те все вибачаю вам!

Магік чарівник показав Алонзові його сина Фердинанда, що в печері грав з Мірандою в шахи. Король Алонзо до того часу був упевнений, що його син утопився під час бурі в морю, тому, знайшовши сина живого, дуже зрадів.

Пригощаючи своїх гостей, магик мудрець оповів їм свої пригоди на морю.

Просперо був переконаний, що музика, танці — то найкращі вияви людської радості життя, тому уладив заручини своєї дочки з Фердинандом із музикою і з танцями, зі забавою, в якій брали участь, танцювали на жовтім піску над морем, співали думи, русалки, всякі боїни. Король Алонзо, який був захоплений Мірандою так, як його син і Просперо, взявши в свої долоні руки Міранди і Фердинанда, благословили заручену пару.

За спонукою Аріеля моряк прийшов повідомити всіх присутніх, що корабель розбитий на морю вже направлений. Просперо відкликав свої зачарування, зрікся тайних наук.

Утонув у морю книжку про магію, знищив свою чародійну паличку, увільнившись від служби Аріеля. Калібан вирікся своїх приятелів, злочинців та жалував, що служив їм, тому магик чарівник вибачив усі провини синові відьми та його друзям.

Опісля Просперо з дочкою, зі своїм братом, із королем Неаполю та з Фердинандом і Гонзалом відплили кораблем до Міляна. Старий Гонзало, що недавно мріяв про республіку, в якій панував би золотий вік, в якій не було би влади і в якій без людської праці природа давала б людям усе, що потрібне, а горожани не женились би і не виходили заміж, аж плакав з радості, що вертається до вітчизни.

Просперо вернувся до Міляна, де з'єднав долю своєї дочки з долею сина свого ворога. Тому, що Фердинанд був спадкоємцем Міляна і Неаполю, то після весілля Міранда стала княгинею Неаполітанського князівства.

Тенденцією драматизованої поеми „Буря” є аналіз коріння і наслідків самолюбства; в тій аналізі центральна проблема — то проблема помсти і прощення, співдіяння Божого Провидіння і людської волі та долі. В драматичній поемі „Буря” знайшли своє підтвердження християнські ідеали, концепція покаяння, етика, яка наказує вірити, що помста належить до Бога, а до людини належить прощення і любов до ближніх.

Згаданий твір Вільяма Шекспіра — то поетична алегорія, що представляє мистецтво, науку, природу, конфлікт між земним, матеріальним і духовим, між культурою і первісними силами природи. Цілий той твір проникає символізм, у якому все стало образною сугестією. Всі характери і сцени в „Бурі” мають символічну функцію.

Просперо — то один з величнх витворів фантазії Шекспіра. Той магик — то людина достойна, могутня; він інструмент долі, уособлення людської думки, творчої сили волі, людських прагнень панувати над природним і надприродним світом, володіти силами злого і руйнуючого в світі. Просперо — то мудрець, артист, мислитель, спрагнений пізнання сил природи. У поглядах того мудреця є щось оптимістичне й скептичне. У розмові з дочкою і Фердинандом Просперо признає, що людське маленьке життя створене з такого самого матеріялу, з якого створений сон і окружене сном.

Переживши молодість, бурі життя, магик чарівник дивиться на світ зі стоїтьким спокоєм, бо овочем його життєвого досвіду стала віра, що людина повинна терпеливо приймати удари долі і підкоритися волі Божій, бо у тому життєвому досвіді Просперо збагнув, що Божі закони і суди мудріші, як людські закони й суди. Розумна людина повинна піднятися над жадобою помсти, що для завдань та цілей розумних істот насилля і жорстокість повинні уступити місце ласкавості й милосердю. Тому чарівник магик піднісся на висоту, на якій не міг ненавидіти. Збагнувши, що людське милосердя, прощення родяться не зі слабости, але з надміру духових сил,

Просперо ужив свого розуму, своєї сили і влади шляхетно, і, щоб направити несправедливість, кривду заповідяну йому, вибачив ворогам провини.

Просперо — то візія надлюднини майбутнього видвинена Шекспіром. Просперо й Міранда — то об'єднання думки й інтелекту, почувань для співпраці молодого і старого покоління, з якої може зродитись майбутнє щасливе життя людей. Міранда і Фердинанд, то репрезентанти доброї і чесною молоді, якій належить будучина. Міранда, то дівчина ніжна, добродушна, соромлива через свідомість свого чару. Вона символ чистоти і чесноти жінки. Любов Міранди до королевича — то любов чесною дівчини, яка шукає в мужчині опори й оборони в життєвій боротьбі та у відданості мужчині знаходить своє щастя, здійснення призначення жінки. Історія ідилічної любови Міранди і Фердинанда розгорнена в „Бурі” є чарівно гарна і надає згаданому творові чару.

Міранда — один із тих типів жінок, в зображенні яких Шекспір дав образ жіночої краси, жіночого чару. образ, в якому ідеальне і правда життя змішані з витонченістю витвору фантазії. Міранда в „Бурі”, Корделія у трагедії „Король Лір”, Дездемона в трагедії „Отелло”, Офелія в „Гамлеті” — то найкращі типи жінок, які Шекспір у своїх творах зобразив, тому, що за такими ідеальними жінками тужив.

Дух Аріель — то символ добрих, творчих сил життя, природи, творчої уяви, вищих, одуховлених елементів людської душі. Творча уява Аріеля і Проспера — то найліпший інструмент морального добра, тих сил, що увільнили всіх добрих духів і Аріеля від середньовічної темноти, рабства і слугування диявольським силам.

Каліббан — то дивний витвір уяви Шекспіра, мішанина півдемона, півозвірілою людини чи потвори. Той син чорта й відьми — то виразник дикости, первісних, неопанованих стихій природи, звірчости, інерції темних руйнуючих сил, злого елементу, сліпого інстинкту, матеріального чинника людського життя. Син Сикоракса, злочинний африканський ликун серед цивілізованого світу.

Вільям Шекспір писав „Бурю” у віці повної духовою інте-

лектуальною дозрілості, коли в душі того драматурга скристалізувались життєвий досвід, мудрість. Піншучи згаданий твір, Шекспір ужив одночасно всі свої творчі сили, вклав у ту поему все, в що вірив, що знав, чого прагнув і виявив усю силу, різноманітність, багатство свого творчого таланту, вчинив усе, щоби „Буря” була літературною перлиною.

В тій драматичній поемі музика, світло, міти, магія, війна між морем і небесами, чудесність природи з'єднались із багатством символів. „Буря” має чар поезичности. Сам острів, на котрому відбувається дія „Бурі”, повний чудес, звуків, з якими зливається шум недалекого моря і поезична атмосфера екзотичної країни. В творі „Буря” драма і поезія зливаються і є в повній силі, поет і драматург у повній згоді.

Згадана драматична поема Шекспіра — то передусім твір пвідної, буйної фантазії, який промовляє до фантазії, але при тому — то твір могутнього інтелекту мислителя.

Деякі літературознавці й читачі вважають «Бурю» за найвище досягнення Шекспіра в його творчості, а передусім за найбільше мистецький, милозвучний твір того драматурга. У всякому разі в згаданому творі Шекспіра панує якась така образна концентрація і сугестія образів, що ті прикмети зробили „Бурю” чарівним дзеркалом Ренесансу.

Деякі дослідники життя і творчости Шекспіра вважають драматичну поему «Буря» за поезичну автобіографію її автора, а постать Проспера вважають за образ Шекспіра.

Вільям Шекспір написав свій твір „Буря” 1611-го року під вражінням прочитаних споминів французького письменника Сильвестра Йордана, що жив на Бермудах, коли розбитий корабель, загнаний бурею, причалив до тих остроів. Ті острови 1609 року були щойно відкриті, і про них в Англії кружляли погослови, що на Бермудах панують вічні бурі, тому на тих островах живуть тільки хвостаті відьми і чорти.

Драматичний твір Шекспіра „Буря” був виставлений перший раз на сцені в королівському дворі в так званім Theatre Royal in Covent Garden з нагоди весілля дочки короля Якова Єлисавети і князя Палатинату.

ВАРТОСТІ ТВОРІВ ШЕКСПІРА

Трагедії, драми, комедії Шекспіра досі одні з найбільше успішних драматичних творів на театральних сценах у всіх краях, на цілій земській кулі.

Таємниця успіху творів того письменника криється не в їх тематиці, бо Шекспір брав своє майно всюди, де тільки міг його знайти, майже не видумував оригінальних тем; кожний твір згаданого драматурга — то майстерна перерібка творів інших письменників. Головні джерела чару, вартості, успіху творів того англійського драматурга криються передусім у техніці творчості.

Вільям Шекспір у своїх драмах, комедіях, трагедіях виявив інтуїційне зрозуміння, що література, як і всяке мистецтво, то вираз бажання людини затримати універсальне життя, якогось кожна хвилина втікає безповоротно, і то затримати в таких образах, що зберегли би те проминаюче життя назавжди в формі, котра найбільше надається для зображення того життя. Через те глибоке, правильне зрозуміння суті, завдання мистецтва слова Шекспір писав твори, що в якомусь значінню є мистецькими поемами, якоюсь поетизацією буденного життя.

Вільям Шекспір у своїй творчості не зміряв до фотографічного реалізму, до імітації природи, в якій то імітації навіть іше Аристотель бачив завдання і суть мистецтва. Інтуїція Шекспіра в його незбагнотому творчому процесі, роблячи художню селекцію матеріялу, вміла вибирати, класифікувати образи, дати натиск, підкреслення на те, що центральне, важне. Очищуючи буденне людське життя від усього недоречного, тривіального, схоплюючи тільки істотне, тривке, вічне, Шекспір творив мистецькі образи більше реальні, правдиві, як саме життя, сягав до глибини дійсності, до найбільш автентичної справжності людської душі, щоб в творах сказати переконливо правду про людину. Той драматург знаходив у безпосереднім персональнім те, що загальнолюдське й без-

часове, тому кожний образ у творах того англійського письменника підказує читачам і глядачам у театрі широкі узагальнення. Одною з головних причин сценічного успіху творів Шекспіра є те, що ті твори сценічні, що Шекспір умів малювати людей дії, був особливо здібним майстром у розгорненню акції, в сплутуванні і розплутуванні конфліктів. У творах того драматурга акція то проєкція волі персонажів твору. Та акція стає пульсацією життя твору, і від першої до останньої сцени приковує увагу читачів або глядачів, побуджує передбачення того, що станеться і будить відгомін того, що вже сталося.

Особливо в Шекспірових трагедіях людські пристрасті сплітають багатопланову акцію, повну динамічності, експресії, сугестивної сили. Та акція родиться з дій різнородних характерів; її головна течія має свою паралель в побічних діях. Злизається з побічними течіями, що стають поштовхами для нових дій персонажів, які двигують акцію вперед через нові сцени, ситуації, в котрих персонажі виражаються в зручно вплетених діялогах. В ускладнених інтригах поєднані порівнювані або контрастні характери, типи. Події нарастають з характерів, характери ділають на мотиви учинків, мотиви ділають на характери інтерпретовані зі стану обставин, серед яких вони розвиваються, впливають одні на других так, що витворюють різні нитки інтриги.

Тема твору розгортається, сюжетні нитки твору сходяться. Акція, що є поступенним прогресом, міцніє в ситуаціях шолоз то щасливіших або нещасливіших, як попередні ситуації, кріпшає через злиття всіх енергій персонажів твору і доводить до неминучої розв'язки. В тих трагедіях панує повне злиття інтриги і різних характерів, згідність акції та її мотивів, зовнішніх подій і їхнього внутрішнього значіння. Участь персонажів у акції тих творів не випадкова, але органічно потрібна, обоснована і зумовлена кінченістю, тому найменша нитка мережива інтриги зв'язана з сюжетом, кожна ситуація персонажів узгіднена з ходом подій, створених діями персонажів. У драмах, трагедіях, комедіях Шекспіра нема нічого зайвого, недоречного, кожна особа, сцена має своє місце,

свою функцію призначену в цілому задумі твору. Те явище зроджує міць структури Шекспірових творів, їх органічну єдність, спокійність, наслідком чого кожний твір Шекспіра — то одиниця, цілість, що концентрує увагу на сутнє в творі, зводять в одне всю свідомість людини, витворює силу ефекту, інтенсифікує імпресивність тих творів.

„Поетія — найбільше людська маніфестація людської душі” — писав Аристотель, і Шекспір, що був захоплений старогрецькою літературою і філософією, засвоїв собі те високе цінювання літератури й серйозність, любов у трактуванні літературної творчості. У творах Шекспіра кожний образ криє багатство проблематики, думки, але кожна думка, ідея глибоко передумана, пережита, виложена з великою майстерністю; у найкращих творах Шекспіра все упляноване, зорганізоване, контрольоване свідомою думкою автора тих творів, усі засоби мистецького зображення ужиті з найбільшою економією і доцільністю та прецизністю.

Малюючи типи, характери, Шекспір виводив їх не статично, розповідно, але в змінах, у розвитку оживленої дії, з тієї причини в творах ізгаданого англійського драматурга є рух, бистре чергування сцен, ситуацій. Шекспір мав умілість втілити свої думки, ідеї творів у образи так, що ідеї ставали живими людьми, а люди ідеями, інтерпретував через живий символізм характерів та їх дій долю людей в такий спосіб, щоби читач або глядач драматичного твору виставленого на сцені міг не лише пізнати в змісті твору, але й відчутти, пережити те, що автор твору мистецькими образами тільки сугерує. Як уроджений мистець слова, той драматург свідомо чи інтуїційно розумів, що думка й емоція нерозлучні, тому кожна думка Шекспіра не тільки логічна, але й виражена в поетичних образах з великою мистецькою пластичністю.

Шекспір відчував, що думка не є думкою, якщо не може бути виражена просто і сильно, що мова — то інкарнація не тільки думок, ідей, але і почувань, зв'язаних з образністю слів, що кожна ідея, щоби збудити емоції, потребує образу, бо думка, ідея висловлена абстрактно, тим самим позбавлена енергії, емоційності. Через Шекспірове відчуття всіх сил

мови, в творах того драматурга образи й ідеї слів творять гармонію, численні метафори приносять есенцію абстрактної ідеї перед очі глядача, читача. В кожному творі згаданого письменника є різnorodність, багатство фігур, троп, які навіть абстрактним ідеям надають поетичну силу.

Оцінюючи мову як одинокий засіб вираження думок, ідей, надаючи кожному слову функціональну і важну вартість, Шекспір і шло мови був віртуозом. Він використав усі звукові й образні ресурси англійської мови так ґрунтовно, що в своїх творах ужив понад двадцять тисяч слів, тоді, коли його сучасники поети Едмунд Спенсер і Джан Мільтон у своїх творах ужили по п'ятнадцять тисяч слів.

Багатий щодо мови вірш Вільяма Шекспіра пливе, як бистрий потік, підноситься і спадає з пристрасстю, з почуваннями персонажів твору, як мелодія в музиці. Ритмічна різnorodність вірша достосованого до кожної сцени, особи збільшує красу кожної строфи й ефективність цілого твору.

Якось стихійна творча сила, буйна фантазія примушували Шекспіра розбивати, ігнорувати правила будови літературних творів, приписи теоретиків літератури, виходити поза межі ustalених академічних форм, класичних шаблонів і творити свої органічні форми, достосовані до змісту. Своєю творчістю Шекспір наче виявляв, що стиль і зміст творів нерозлучні, що стиль повинен виходити з самої індивідуальності письменника, що форми, правила — то тільки рамці, а вартість образу лежить не в його, хочби зологих, рамцях, але в змісті, кольориті образу. З тих мотивів Шекспір творив якусь синтезу літературних жанрів, замість комедії писав трагікомедії, замість драм трагедії з елементами мелодрами, у яких комічне ставало частиною трагічного. Шекспір часом і в однім творі мішав зрілий твердий осуд з гумором фарси, вульгарний піннізм, іронію, сарказм з ідеалізацією, то змінює драматичний твір у філософський трактат, у моралізаторську проповідь, то в рефлексійну поему, або і переходив у дидактичний тон. Часом для збільшення ефекту своїх творів Шекспір поєднував декотрі сцени з традиціями античних грецьких трагедій, із їх співами хорів, маєстатичними діалогами, в інших творах, як

наприклад, у „Бурі”, Шекспір уміло змішав блискуче поєднання патосу і гумору, вибухи ліризму, повагу і трагізм, поезію і прозу, пісню і музику, величність і комічність, реальне життя і фантастичні сцени, характери, що мають щось із гротески, й події, що нагадують казку або сон.

З тих то причин декотрі трагедії Шекспіра мають величність старогрецьких творів Софокля чи Еврипіда, або подібні до творів із доби Романтизму із його ціненням спонтанності, безпосередності, індивідуальної вільності творця і його фантазії. Вільям Шекспір умів бути класиком, але був і романтиком дві сотні років перед добою Романтизму.

Вільям Шекспір охопив і відтворив у своїх трагедіях, драмах і комедіях усю натуру людини, різні сили людської душі, різні почування. Той англійський драматург змалював усю змішаність життя сучасного, відтворював давні епохи історії людства з-перед тисячоліть, зображував особи, що історію творили; Шекспір умів представити духовний світ жінок і чоловіків, неустрашних героїв і слабодухів, боягузів, злочинців, старців і молоді. Він у своїх творах представив по-мистецьки типи королів, князів, єпископів, пастухів, розбійників, блазнів, воєнків і слугачів. Жодний драматург не зобразив у своїх творах так багато типів, характерів, як зобразив Шекспір; у змалюванні типів, скomплікованих характерів Шекспір був незрівнянний.

Вільям Шекспір мав величезну силу уяви, і та уява порушувалась у широкіх просторах усього світу. Ум того письменника досліджував земний і небесний світ, усі моря і континенти, легко переходячи від історії до поезії, індивідуального до універсального, від науки до пересудів, а часом Шекспір провадив героїв своїх творів через найбільше фантастичні пригоди. У декотрих творах Шекспіра з глибиною думки у розв'язці проблем життя зливається реальне з містицизмом в одну гармонію, сплітається божеське й людське, небесне і земне, єднається вплив світу і мрій. У тих творах Шекспір показав сили поза поверхніми фізичних, зміслами пізнаних явищ, здирає зашлону з обличчя дійсності, показував обнажену духову дійсність життя.

Маючи дивну здібність робити свій твір живим, рідкісним, емоційним, Шекспір використав у своїх трагедіях, драмах, комедіях фавну і флору, явища природи, їх кольоритність, сплітав світ надприродний зі світом людського буденного життя, яке перетворював у щось божеське, ідеальне, то покористувався фолкльором, народними віруваннями про духів, чортів і відьм, русалок, про їхні контакти з людьми, про їхній вплив на долю людей, в яких то віруваннях Шекспір знаходив вираз підсвідомості людей, їх інтуїційного відчуття сил природи, містичних джерел тих сил, персоніфікованих у мітологічних і легендарних істотах.

Глибокий вгляд у мотиви людських учинків давав Шекспіро-ві розуміння історії людства не як вияву абстрактних, спростачених ідеологій, правд, книжкових концепцій, мудрацій, але як вияву людської волі через дії, як боротьби, гри сил, уяви, почувань, пристрастей людей; і в історичних творах того письменника джерелом творчості було саме життя, а все те дало буйність, оживленість Шекспіровим драмам, комедіям, трагедіям.

- Проблеми Шекспіра — то не проблеми одної особи, нації, але найглибші проблеми цілого людства. З тих численних причин твори Шекспіра — то багатогранний образ дійсності і витворів людства. Вільям Шекспір умів укласти цілу вічність у твір, що виставляється на театральній сцені кілька годин, через те твори того англійського письменника вічно нові, актуальні і чарують досі людей усіх країв, рас і народів.

СВІТОГЛЯД ВІЛЬЯМА ШЕКСПІРА

Шекспір був передусім мистцем слова; його твори — то не філософська система, але твори мистецтва з його різноманітністю. Проблеми того драматурга головню психологічні, але, охоплюючи думкою світ, Вільям Шекспір у своїх творах поставив також філософські, моральні, метафізичні проблеми.

Проблематика, душевний світ Шекспіра обертались між плюсами, протиставленням життя і смерті, добра і зла, між таємницею призначення, Божого Провидіння і людської долі, свободи волі та між двома безконечностями — минулим і майбутнім людства.

Всі проблеми людського роду Шекспір розглядав у аспекті вічності, намагаючись сягнути думкою поза явища реального світу, дійти до сфер абсолюту.

Основою міркувань Шекспіра про світ була свідомість чи радше було інтуїтивне відчуття, що світ, який люди пізнають змислами і в якому живуть, не є абсолютно пізнаною реальністю, але є вічно незбагнutoю таємницею, містерією, поверхнею невидимого, метафізичного світу, що керує вчинками людини. В найбільш продуманих, глибоких містицизмом тропях того письменника криється признання, що Боже Провидіння проявляється навіть у тім, що пташка гине і півтка в'яне, що людина завжди виставлена на вплив невідомих сил у ній самій і поза нею, та, що в долі людини криється якась абсолютна, трагічна універсальність життя людини, яка літає на суспільну одиницю, творить її долю через сили раси, традиції, обставин, конечности.

Світогляд Шекспіра базувався на переконанню, що людина — то мікросмос ізв'язаний з життям макросмосу, всесвіту, в якому панують гін до життя, до розвитку, закони, що керують світом, що в життю людства є визов універсального Логосу, який можна назвати Богом, тому і суспільний порядок і космічний порядок взаємно зв'язані. У декотрих творах Шекспір виявив свою віру, що любов — то найвища сила людського духа, яка зв'язує людину мікросмосом із макросмосом,

із метафізичним світом.

Одна з ідей творів того англійського драматурга — то ідея, що життя прагне рівноваги, гармонії, а людина, вчинивши злочин, гріх, порушує рівновагу, гармонію, чим віддає себе під владу зла, віддаюється від справжнього життя, від добра, законности, йде на службу беззаконня, смерті. На думку Шекспіра, в світі йде боротьба між творчими й деструктивними силами, тому людина наскільки стає деструктивною, злочинною, настільки сама стає жертвою деструктивних сил своїх злочинів. Шекспір виявляв мистецькими образами, що в світі добро, любов, чесноти — то щось природне, творче, то гармонія, правильність, єдність зі світом, порядок, рівновага, а злочини — то щось неприродне, неправильне, то сили розкладу, хаосу, смерті, то провини проти гармонії всесвіту, то перекручення істотної природи людини, то бунт проти Бога, і його заповітів, негація достоїнства, свободи духа людини. У своїх поглядах на суспільні справи Шекспір схилявся до думки, що гріх — то поворот людини до звірства, до хаосу, в якому панує зло і неволя духа, а злочинці, грішники — то люди найменше придатні до суспільного життя, бо для людства є природним життя в мирі, в любові, тому, що людина — то суспільна істота, а суспільство — то солідарність, співпраця, від яких залежить і доля одиниці, через те особа повинна здійснювати не лише свою волю, але і волю суспільства, до якого одиниця належить. Пізнавши ту дійсність, людина повинна признати свою долю, як долю суспільної особовости і зрозуміти, що та особовість може здобути шастя лише через чесноти і мораль, бо чесноти і моральні діла крїють нагороду самі в собі. В творах Шекспіра просвічує ідея, що правдивий духовий світ людини може бути створений лише з моральних вартостей, тому й мудрість полягає в тому, щоби правильно дивитись на світ: бути шляхетним, творчим, бо справжнє життя людини є не в ненависті, злі, брехні, але в красі, в любові, добрі, правді і творчості.

Декоتری твори Шекспіра проникає віра, що суддя Всевишній судить людські діла, що всесвітом керує усталений моральний закон, неблаганний, як закон тяготіння, якого не можна обминути, і заплата за порушення того закону — то тер-

піння або й смерть. Через те, що той закон ділає і в людському життю, то кожний наслідок виникає з причини, а почуття відповідальності за свої вчинки, то джерело моралі людини. З таких творів, як „Буря”, „Гамлет”, „Макбет” зривається віра Шекспіра, що в людині є іскра божеського духа, яка надає людині моральну силу, чисту вагітність, достоїнство. В тій божеській іскрі в людській душі Шекспір знаходить ключ до найглибших тайн універсума і зародок віри в те, що найвищий обов'язок людини — то бути вірним божеству в її душі, найвизначнішим творчим силам людського духа.

Світогляд Шекспіра — то віра в іскру героїзму в душі людини, бажання кинути вивоз обставинам, щоби відчуття переваги людини над обставинами, перевагу того, що в людині є добре і шляхетне. Той світогляд є маніфестацією явища, яке є субстанцією моралі, а мораль — то сила суспільства, що бере керівництво над життям людини, щоби те життя зробити легшим, кращим і ліпшим.

Вільям Шекспір у декотрих своїх комедіях глузував із дурноти товпи, з поодиноких типів із простолюддя, але насміх, глум того англійського письменника не походив з погорди і ненависти до сірої людини, а походив з любови до неї, з глибини його моральної істоти, яка й не дуже бунтувалась проти людської дурноти і злоби, уважаючи їх за забавні, нешкідливі людські слабості, й розуміючи їхні причини й необхідність, зжбачливо виправдувала їх. Хоч один з персонажів комедії Шекспіра каже: „Ох, які ті люди всі дурні”, — то своїми декотрими комедіями Шекспір наче промовляє:

— В світі є багато дурнів, але через те світ веселіший, а дурні люди так само, як розумні люди — то частини й учасники великого чуда — життя і діти Божі. —

Патріом кількох творів Шекспіра є співчуття зроджене з пізнання, що терпіння — спадщина всіх людей, королів і сірої людини, через те всі люди рівні, бо об'єднані болем існування, беруть участь у братерстві, в спільноті терпіння. В тій спільноті, в чім братерстві навіть люди злі, як демони, заслуговують на співчуття, милосердя, любов, бо злі люди — то тільки заблукані, слабкі люди, і вони терплять уже з тієї причини, що вони живуть і мусять бути такими, якими їх ство-

рили природа, доля, обставини.

Дивлячись на море зла і болю в життю всіх живих істот, Шекспір напоїв декілька своїх творів якимсь імпульсом до доброти, вірою, що у вселюдській спільноті терпіння доля дає всім людям безчисленні можливості для творчого співчуття, для жертвенності і тріумфу людського духа над горем усього людства. Мораль Шекспіра — то мораль альтруїзму, гуманності, опертих на довіру до містичних непоборних сил людського духа, що будує суспільства, держави голов-но тому, що людство із терпіння й досвіду вирішує моральні ідеї, суспільницькі ідеали.

Шекспір мав у собі щось із візюнера. У його творах одна з провідних думок є думка, що творчі сили людства можуть бути все відновлені, що людство може побороти свої хибні через розвиток своїх найліпших душевних сил і ліпший світ може бути створений силами любови до ближнього, силами науки, мистецтва, гармонізуванням пристрастей, самодисципліни. Вільям Шекспір видвигав переконання, що призначенням людства відкупленого терпінням і досвідом є створити шляхетне, відновлене життя суспільства з новою вігальністю і відродженою духовістю. Найкращі твори Шекспіра такі, як „Буря” — то маєстатична візія того обновленого, гармонійного життя. Та візія зроджена з віри, що світ прекрасний, але не остаточний, бо людство — то вічно творчий артист, якого життя то вічна творчість і вічний чин, — еволюція.

Шекспір підкреслював героїчний елемент в душі людини та пізнання, що хоча життєве море все грозить людям, хоча в світі багато зла і все та всюди на людину чигають вороги, небезпеки, то життя милосердне для тих, що відважні, ворогів, небезпеки можна побороти, треба тільки мати силу і знання.

Під впливом духа доби Ренесансу і Гуманізму в душі Шекспіра зродилась віра, що розвиток людства — то дорога до свободи духа і до царства Розуму, в якому людина має стати співтворцем долі людства, а тим самим долі якиненій фатумом людина повинна протиставити свою волю через героїзм, тому повинна бути творча. Та людина, маючи вільну волю, повинна вибрати між злом і добром, моральний порядок світу проти-

ставити силам зла, щоби надати життю позитивні вартості, змісл, ціль і красу.

У всякому разі світогляд Шекспіра має стичні пункти зі світоглядом християн тому, що в духовості Шекспіра було переконання, що людина, хоч і живе в часі, в просторі, то носить у собі вічність. Той англійський драматург був однодумцем тих міфрителів, які признають, що людина створила мораль, релігію із якогось містичного імпульсу в людській душі, з якогось відчуття єдності людства з його творцем, Всевишнім, із вічністю. Шекспір признавав, що в релігії, в моралі звичайна натура людини доростає до усвідомлення своїх вищих душевних сил, що в моральних, творчих силах людини інстинкт і розум доходять до гармонії, тому тільки в моралі людина підноситься понад свою звичайну природу, перемагає її. На думку Шекспіра в релігії людина виявляє свою тугу за божестістю, досконалістю, святістю, а та релігія, що виринула з самої природи буття і людини, нагадує людині її обов'язок супроти містичних, вічних сил усього, абсолютність авторитету тих сил, тому релігія була, є і вічно буде інтегральною частиною душевного життя людства.

Деякі твори Шекспіра засівають насіння віри й любови, бажання, щоби в хаосі життя мати відвагу ставити чоло життєвим бурям, зберегти героїчну поставу до дійсності, міць, жагду життя в світі непевності, сумнівів, несталої людської природи, змінливості в хвилях часу.

Ті твори зроджені з віри, що і в муках, терпіннях життя варто того, щоби жити задля самого життя.

Світогляд великого англійського драматурга є виявом переломового часу в історії людства, коли людина у мандрівці у вічність, шукаючи правди і добра, почала відкривати в собі здібності для безконечного морального прогресу, розвитку й удосконалення.

Вільям Шекспір як людина був продуктом оточення, діячності по предках, їх традицій, але він був завеликою індивідуальністю, щоби бути тільки продуктом своєї епохи, духа часу. Той англійський драматург був передусім собою, через те був більше людиною Ренесансу, Гуманізму, як протестантизму, реформації. Вихований в релігійній родині, яку

чарувала велич королівської корони, князів, лордів, єпископів, Шекспір був консерватистом, традиціоналістом, захопленням землевласницькою аристократією, був людиною феодалної доби. Письменник відноситься з пошаною до установлених форм суспільного життя, що передавались із покоління до покоління, шанував закони і звичаї свого краю, був не тільки людяним супроти королівської влади, але й так любив англійських королів, що в молодості часом умовляв у себе і в своїх знайомих, що родина Шекспірів походить з королівського роду.

В добу Ренесансу люди приписували людській особовості, особливо володарям держав, особливості, спроможності, майже всемогутність. Як можна додуматись із деяких творів Вільяма Шекспіра, Вільям Шекспір широко вірив, що вся великість, могутність англійської держави є персональним твором, осягом англійських королів, графів, лордів та, що в державі король усуває всі лиха золотим скиптром і молитвами. На думку Шекспіра, король — то вибранець народу, божий помазанник, голова родини, а нація — то родина. Шекспір ідеалізував монархізм, був упевнений, що король повинен відповідати тільки перед Богом, бо чини королів санкціоновані Богом, а монархістичну владу веде й одуховлює Божа ласка, тому королівська влада — то влада величності, чести, шляхетності і вірності. Навіть у творі «Макбет» Шекспір словами переможця Мекома ясно висказав свою думку, що королеві відповідають такі чесноти, як справедливість, відвага, сила волі, щедрість, а в інших творах той драматург висловив свій погляд, що монархістична держава повинна стояти на обопільній пошані поміж володарем і його підданими, що король, аристократія мають підчинити всі особисті справи, особисту волю природним правам, добру держави і суспільства, а гонор і шляхетність королівської влади повинні протиставитись усьому злому, зрадливому і низькому.

У своїх творах Шекспір здебільша нескривав хиб і злочинів коронованих володарів Англії, не малював англійських королів як здобувників, імперіялістів, що воюють з любови до війни, слави, панування, але зображував їх як героїв, що боронять Англію, тому в історичних трагедіях Шекспіра здобутки Англії знайшли свій універсальний, вселюдський вияв.

ЗАКІНЧЕННЯ

Вартість творів Шекспіра можна зрозуміти й оцінити об'єктивно в історичній перспективі майже чотирьох сотень років. Велич Вільяма Шекспіра оцінили й признали навіть найбільші представники літератури, філософії, науки. Уже в 1668 році англійський письменник Джан Драйден писав про згаданого англійського драматурга аж із такими суперлятивними похвалами:

— Шекспір піднявся понад усіх поетів. З усіх письменників старинного і новітнього світу Вільям Шекспір мав найбільшу, всеобіймаючу душу. —

Найбільший німецький поет Гете висловив своє признание для Шекспіра в таких реченнях: „Шекспір — то великий психолог, і все те, що можемо знати про серце і душу людини, можна знайти в творах Шекспіра.

Історик літератури Сервес аж так високо оцінював творчість найбільшого англійського драматурга:

„Вільям Шекспір — то не людина, але ціле людство, бо його творами заговорили всі віки, всі народи”.

У книжці нарисів „Герої і почитання героїв” англійський есеїст Томас Карляйл, що у великих людях бачив найдосконаліше втілення абсолютного духа, головних творців історії, зачислив Шекспіра до найбільших героїв людства і змалював його сідьветку такими висловами:

„Вільям Шекспір був також пророком, маючи вгляд у життя аналогічний до вгляду пророків. Тій людині природа здавалась божеською. В творах Шекспіра заговорила універсальна псалма. Шекспір є для нас благословенний, присланий з неба світлоносець. Шекспір — то більший поет, як Данте.”

Літературознавець Георг Брандес у своїй „Критичній студії” писав: „Вільям Шекспір щодо патору стоїть на рівні з Мікель-Анджелом, а щодо гумору на рівні з Сервантесом”.

Деякі хиби творчости Шекспіра спричиняли аж такі неприємні оцінки, що французький філософ Вольтер висловився,

що твори Вільяма Шекспіра — то перлини в купах гною і сміття. Російський письменник Лев Толстой в одній своїй статті твердив, що твори Шекспіра прямо безглузді, безвартісні, бо в них нема нічого окрім убивств, самовбивств, двобоїв, неприродних, несамовитих сцен повних дикої пересадки. Навіть декотрі англійські критики, літературознавці закидають Шекспірові, що його трагедії будять лише страх, а не подив, співчуття, естетичну насолоду, що чими персонажів тих трагедій — то оргії жадливого, злого, а ті персонажі — то не звичайні люди, але якісь фантоми, що типи, характери в тих трагедіях zdeформовані, спотворені до степеня карикатур. Були й такі літературознавці, які вказували, що комедії Вільяма Шекспіра повні вульгарного гумору, що стиль Шекспіра бароковий, бомбастичний, еkleктичний, що у творах того англійського драматурга забагато реторики.

Трагедія — то найвищий вираз думок і почувань драматурга, але трагедія і комедія — то тільки різні аспекти пізнання життя, тому навіть декотрі комедії Шекспіра вартісні тим, що вони є плодом пізнання життя. В тих комедіях повно соняшного світла, кинучого гумору, веселости. В кількох комедіях Шекспіра є деяка вульгарність, але вона є есенціальною частиною портретів характерів, необхідним критицизмом людського все недосконалого життя.

Більшість творів Шекспіра відзначаються оригінальністю форми, скомплікованістю дій, конфліктів, інтриг, різноманітністю тем, характерів, типів, сміливістю стилу, дикції, глибиною думки і чаром поезії зродженої з безграничної любови Шекспіра до життя у всіх його проявах.

Говорити в доповіді, в статті про творчість Шекспіра або характеризувати її цитатою із котрогось твору того драматурга — то те саме, що черпати море долонею. А все-таки, якщо ми хотіли би представити Шекспіра якимсь уривком із його творів, то, здається, всю духовість, погідний, оптимістичний світогляд і творчість Вільяма Шекспіра можна б схарактеризувати словами героїні драматичного твору того письменника „Буря”, предвісниці нового світу, що народжується, символу божеської потенціальности в людстві — дівчинки Міранди, котра, побачивши помирених ворогів, перед-

бачаючи візію майбутнього удосконаленого життя, стоячи
вгад морем, кликнула:

— О, що за чудо! Як багато на світі добрих людей, яке
гарне людство і який прегарний той оновлений світ, у
якім люди живуть! —

КІНЕЦЬ.

З друкарні "УКРАЇНСЬКЕ ЖИТТЯ"

Printed by "UKRAINIAN LIFE",
2532-34 W. Chicago Ave., Chicago 22, Ill.